

दिवाळी २००३ । ज्ञानेश्वरी ।

वस्तुस्थिती :- एच.आय. व्ही. / एड्सची

एड्स हा आपल्या सर्वांचाच प्रश्न आहे. त्यात लागण झालेलं ते आणि न झालेले आपण असं द्वंद्व निर्माण होणं, करणं योग्य नाही. नैतिक-अनैतिकतेच्या वैयक्तिक संकल्पना दुसऱ्यावर लादून दूषणं देणं योग्य नाही. स्वतःच्या मूल्यांच्या प्रभावाखाली इतरांच्या मूलभूत मानवी अधिकारांची पायमल्ली करणं हे योग्य नाही. विसाव्या शतकाच्या उत्तरार्धातली-मानवी अस्तित्वाच्या संदर्भातली एड्सची साथ ही एक वस्तुस्थिती आहे. एड्स बाधित व्यक्तीलाही जगातील इतर कुणाही इतकेच अस्तित्व, आधार, प्रेमाचे मूलभूत मानवी अधिकार आहेत. या साथीचे कारण, गुन्हेगार कुणीच नाहीत- सर्वच जण परिस्थितीचे बळी आहेत...त्यांच्यातही काही निष्पाप आणि काही पापी असा भेदभाव करणं योग्य नाही-

मानवी अस्तित्वाच्या आरोग्य इतिहासात आजवर अनेक आजारांच्या साथींचा उल्लेख आपल्याला आढळतो. 'एड्स' इतकी प्रसिद्धी, कुतूहल भिती मात्र इतर कोणत्याही आजारात आढळून येत नाही. याचं कारण फक्त संवादमाध्यमाची आत्यंतिक सक्षम अशी यंत्रणा एवढेच नाही. या साथीचा रेटाच तेवढा जबरदस्त आहे.

एड्सची साथही फक्त एका विषाणूजन्य आजाराची साथ नाही. तिचे महत्वाचे विविध पैलू आहेत. विषाणूची लागण होणं (एच.आय.व्ही.बाधित असणं) आणि प्रत्यक्ष लक्षणं दिसायला लागून प्राणघातक आजार होणं (प्रत्यक्ष एड्स होणं) यात अनेक वर्षांचा कालावधी जातो. त्यामुळेच एड्सच्या रुग्णांची संख्या

वाढायला लागून ही साथ प्रत्यक्ष 'दृश्यमान' होईपर्यंत एच.आय.व्ही. संसर्ग 'छुपेपणानी' समाजात पसरतचं असतं. एच.आय.व्ही. लागणीच्या अदृश्य लाटेमागे नेणारी 'एड्स' ही प्रत्यक्ष लाट असते. या दोन्हीहून निराळी आणि तरीही या दोन्ही लाटांच्या 'अदृश्य' आणि 'दृश्य' स्वरूपावर परिणाम करणारी तेवढीच मोठी लाट असते, या आजाराबद्दलच्या सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, राजकीय, कौटुंबिक परिणामाची. या विशेष परिणामामुळेच या शतकाच्या उत्तरार्धातला 'एड्स' हा नुसता आरोग्याचाच नव्हे तर मानवी विकासाचा महत्वाचा प्रश्न बनला आहे. कोट्यावधी व्यक्ती-पुरुष, स्त्रिया आणि मुलं-सगळ्यांच्याच आयुष्यांना त्यांनी स्पर्श

केला आहे.

या प्रश्नाचं स्वरूप समजून घ्यायचं तर त्याची नुसती आकडेवारी समजून घेऊन चालणार नाही. एकतर ही सर्व आकडेवारी फसवी असते. म्हणजे हे सर्व अंदाज असतात. शास्त्रीय पध्दतीने काटेकोरपणे वगडलले असले तरी अंदाजच. साहजिकच प्रत्येकजण वैयक्तिक धारणांप्रमाणे त्यात फरक करत असतो. आता हेच पाहा ना. आजमितीला जगात एच.आय.व्ही.बाधित असणाऱ्या व्यक्तींच्या संख्येबद्दलचे अंदाज सुमारे ४ कोटी ते सुमारे १० कोटी इतके वेगवेगळे आहेत. भारतातील किंवा महाराष्ट्रातील प्रत्यक्ष नोंदवलेले रुग्ण आणि अंदाज यातही खूप तफावत आहे. तरीही या आकडेवारीचा उपयोग प्रश्नाचं गांभीर्य

जाणून घेण्यासाठी निश्चितच होतो. हे आकडे आणि त्यांचे विश्लेषण आपल्याला पुढील मार्ग दाखवण्यास निश्चितच उपयुक्त ठरतात.

अर्थातच ह्या आकडेवारीचा योग्य समजून आणि विश्लेषण घेऊन प्रत्यक्ष प्रतिबंध कार्यक्रम आखण्यात; अशा कार्यक्रमांत सहभागी होण्यात, पुढाकार घेण्यात सामान्य जनतेसहीत सर्वांना उद्युक्त करण्यात संवादमाध्यमं फार महत्वाची भूमिका बजावू शकतात. एच्.आय.व्ही./ एड्सची साथ ही मानवी वागणुकीशी संबंधित साथ आहे. मानवी वागणुकीवर, विशेषतः लैंगिक वर्तन यासारख्या मूलभूत महत्वाच्या विषयांबाबतीत अनेक घटकांचे परिणाम असतात. त्यात संवाद माध्यमांचाही मोठाच वाटा आहे. ही वागणूक योग्य प्रकारे बदलावयाची असेल तर अशा प्रकारच्या बदलाला पूरक असं जबाबदार सामाजिक वातावरण सभोवताली असायला हवं. एकंदर बेजबाबदार सामाजिक वातावरणात एखादी व्यक्ती, एकटी, स्वतः जबाबदार वागू शकेल असं संभवत नाही. अशा पद्धतीच निकोप जबाबदार वातावरण तयार करण्यांतही माध्यमं महत्वाची भूमिका निश्चितच बजावू शकतात. याच बरोबरीने अनेक जण 'एड्स' बदल बोलताना भान सोडून बोलता-वागताना दिसतात. 'जबरदस्त भीती निर्माण करा, म्हणजे आपोआप सवयी बदलतील!' या पद्धतीच्या संकल्पना अजूनही असतात. जनजागरण करणं म्हणजे खळबळजनक वृत्तांनी झोप उडवून जनांना खरचं जागरण करायला लावणं नव्हे हे अनेकांच्या लक्षात येत नाही.

एड्स हा आपल्या सर्वांचाच प्रश्न आहे. त्यात लागण झालेलं

ते आणि न झालेले आपण असं द्वंद्व निर्माण होणं, करणं योग्य नाही. नैतिक-अनैतिकतेच्या वैयक्तिक संकल्पना दुसऱ्यांवर लादून दूषण देणं योग्य नाही. स्वतःच्या मूल्यांच्या प्रभावाखाली इतरांच्या मूलभूत मानवी अधिकारांची पायमल्ली करणं हे योग्य नाही. विसाव्या शतकाच्या उत्तरार्धातली-मानवी अस्तित्वाच्या संदर्भातली एड्सची साथ ही एक वस्तुस्थिती आहे. एड्स बाधित व्यक्तीलाही जगातील इतर कुणाही इतकेच अस्तित्व, आधार, प्रेमाचे मूलभूत मानवी अधिकार आहेत. या साथीचे कारण, गुन्हेगार कुणीच नाहीत- सर्वच जण परिस्थितीचे बळी आहेत...त्यांच्यातही काही निष्पाप आणि काही पापी असा भेदभाव करणं योग्य नाही- यासारख्या संकल्पना माध्यमांमार्फत आपणाला सर्वांपर्यंत पोचवायच्या आहेत. संवादमाध्यमातून एड्सला मिळणारी प्रसिध्दी अधिक अचूक, योग्य आणि काटेकोर असावी.

एड्सबद्दल आपण का बोलतो आहोत ? आणि एड्सबद्दल आपण का बोलायला हवं ?

१) तो प्रामुख्याने लैंगिक संबंधातून पसरणारा आजार आहे.

२) तो दीर्घकाळ चालणारा आणि पूर्ण बरा करण्यासाठी औषध (अजूनपर्यंत तरी)

नसणारा आजार आहे.

३) त्यासाठी कोणतीही प्रतिबंधक लस उपलब्ध नाही. नजिकच्या भविष्यकाळात ती उपलब्ध होण्याची शक्यताही नाही.

४) तो प्राणघातक आजार आहे.

आपल्याला लैंगिक संबंधातून पसरणारे इतर अनेक आजार माहिती आहेत, दीर्घकाळ घासणारे, पूर्ण बरं करणारं औषध नसणारे इतर आजारही माहिती आहेत, प्राणघातक आजारही माहिती आहेत. एड्सचं वैशिष्ट्य असं की त्यात हे सर्व मुद्दे एकत्र येतात. इतकंच नव्हे तर इतरही असे काही मुद्दे आहेत त्यांच्याकडेही लक्ष देणं गरजेच आहे.

कोणते आहेत हे इतर मुद्दे ?

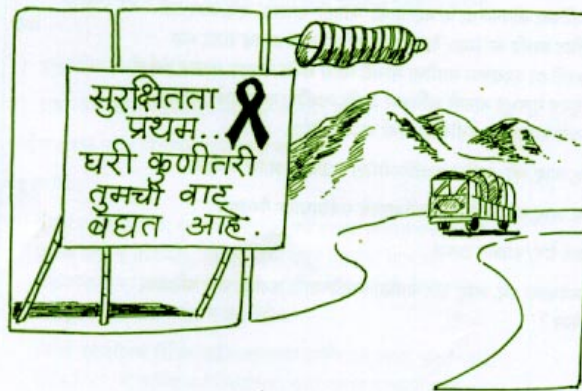
५) तो अतिशय झपाट्याने पसरतो आहे.

६) त्याचे परिणाम प्रामुख्याने तरुण वर्गाला भोगावे लागतात. दूरगामी कौटुंबिक, सामाजिक, आर्थिक, राजकीय, सांस्कृतिक परिणामांना तोंड द्यावे लागल्यामुळे त्याचा विचार केवळ एक आरोग्याचा प्रश्न म्हणून करून भागत नाही.

७) एड्स कोणीही निश्चितपणे टाळू शकतो. ते शक्य आहे पण अतिशय सोपे मात्र नाही कारण त्याच्या प्रसाराचे सर्व मार्ग व्यक्तीच्या वागणुकीशी संबंधित आहेत. वागणुकीतील बदल ही सहज साध्य गोष्ट नाही. त्यासाठी माहिती-वृत्तीबदल-

सततची जाणीव आणि बदलेल्या वागणुकीस पोषक सामाजिक पर्यावरण - अशा सर्व घटकांचा विचार करावा लागतो.

एकदा आपण अशा पद्धतीच्या जबाबदार वागणुकीस पोषक सामाजिक पर्यावरणाचा विचार करू लागलो की लक्षात येतं की व्यक्तीच्या वागणुकीवर परिणाम करणारे विविध घटक

व त्यातून उद्भवणारी वागणूक - त्यातून येणारा एड्सचा धोका- आणि एड्सच्या लागणीतून वाढीस लागणारे विविध सामाजिक प्रश्न असं हे दृष्टचक्र आहे. शिवाय एड्सच्या वाढत्या साथीमुळे उद्भवणारे विविध सामाजिक प्रश्न अंतिमतः एड्सच्या आगीत ओतलं जाणारे तेल कसे बनतात हेही पाहायला हवं.

एखाद्या व्यक्तीच्या लैंगिक वागणुकीवर बेजबाबदार असा शिवका मारणं सोपं असतं पण ही वागणूक गरिबी, दारिद्र्य, अज्ञान, बेकारी, व्यसनाधीनता (जी पुन्हा याच सर्व मंडळींच्या कोंडाळ्यात अधिकच वाढीस लागते) इ. अनेक घटकांवर अवलंबून असते.

कामधंद्यामुळे (ट्रक ड्रायव्हर्स, ऊस तोडणी कामगार) किंवा दारिद्र्यामुळे (हॉटेल कामगार - मुलं) घरापासून दीर्घकाळ दूर राहावं लागणं, विस्थापनामुळे किंवा शहराची वाट धरावी लागणं, फुटपाथावर किंवा रेल्वे फलाटावर राहावं लागणं या सगळ्यांतून येणारी जी असुरक्षितता आहे ती लैंगिक वागणुकीवर निश्चितच परिणाम करते. मुक्त बाजारू बाजारपेठ गल्लाभरू शरीरव्यवसायाला प्रोत्साहन देते, पर्यटन व्यवसाय शरीर विक्रय व्यवसायाच्या पायावरच उभा असतो. स्वस्त पैशाची ओढ, हिंसेचं आकर्षण लैंगिक मर्दुमकीत सहज परिवर्तीत होतं. हे सगळं आपल्याला माहिती आहे. या सगळ्यात स्त्रिया, मुलांची परिस्थिती अधिकच बिकट आहे. पुरुषप्रधान समाजरचनेत दडपलेला स्त्रियांचा आवाज लैंगिक संबंधातून उद्भवणाऱ्या धोक्यांबद्दल किती क्षीण असणार याची आपण सहजच कल्पना करू शकतो. त्यामुळे स्त्रियांना असणारा धोका हा केवळ विशिष्ट शरीररचनेतून उद्भवणारा नाही. तो त्यांना नाकारल्या जाणाऱ्या भावनिक सुरक्षिततेचाही आहे. १४-१५ व्या वर्षी

लग्न होऊन लैंगिक आयुष्यांना सुरुवात करणाऱ्या बहुसंख्य मुली-स्त्रिया नव्हेत मुलीच त्या-या पुरुषप्रधान समाजरचनेत नको असणाऱ्या किंवा धोकादायक ठरू शकतील अशा शरीरसंबंधांना नाही कसं म्हणू शकणार ? निरोध वापरायची विनंती - आर्जव-सक्ती जोडीदारावर कशी करणार ? त्यांना त्यांच्याशी संबंध करणाऱ्या पुरुषाशीच नव्हे तर त्या व्यक्तीच्या पुरुषत्वाच्या कल्पनांशीही जुळवून घ्यावं लागतं - ज्या पुरुषत्वाच्या संकल्पनेत अधिक जणींशी, अधिकाधिक वेळा शरीरसंबंध म्हणजे पौरुष अशी कल्पना दाट भिनलेली आहे. माणसाला माणसाचं मिळावं लागणारं प्रेम-सुखदुःखाचं साथीदार असावं असं वाटणारं एखादं माणूस- ही मूलभूत मानवी गरज ज्या नातेसंबंधात अभावानीच दिसते अशी नाती साहजिकच अधिकाधिक धोकादायक संबंधांना जन्म देणार. याच्याशीच जोडून येतात योग्य लैंगिक शिक्षणाअभावी पडणारे प्रश्न आणि त्यांची उत्तरं देण्यासाठी सर्वस्वी अनुपलब्ध असणारे कोणीही. याशिवाय वाढतं दळणवळण, निरनिराळे लैंगिक संदेश देत राहणारी संवादमाध्यम, विकासाच्या नावाखाली मूळ स्थानापासून विस्थापित केले जाणारे जनसमूह, वाढती बकाल शहरं या सगळ्यांचा एड्सची साथ झपाट्यानी पसरण्यास सहभाग आहे.

एड्सची साथ पसरली की त्यातून उद्भवतात काही प्रश्न ! कुटुंबातील कर्त्या व्यक्तींची आजारपणं आणि मृत्यू त्यांचे आर्थिक बोजे, व्यवसायाच्या ठिकाणी आणि विविध व्यवसायांवर त्याचे होणारे आर्थिक परिणाम, निराधार-परित्यक्ता - विधवा महिला, निराधार - अनाथ मुलं- ती सुद्धा अशीच बहुसंख्येने गरीबीने वेढलेल्या कुटुंबांमध्येच वाढणारी; आई-वडीलांच्या छत्राशिवाय वाढणारी, त्यांच्या लैंगिक जाणीवाच्या वाढीच्या वयात त्यांना

कोणता आधार असणार ? की त्यातून पुन्हा एड्सच्याच यज्ञकुंडाला तेवत्या ठेवणाऱ्या नवीन समिधा मिळणार हे सहज समजून घेण्यासारखं आहे.

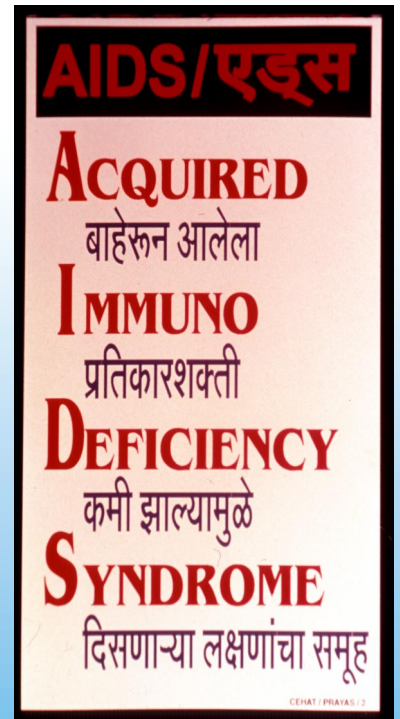
म्हणूनच एड्सची साथ समजून घेताना फक्त विषाणू, विषाणूचं नाव, प्रसाराचे मार्ग, लक्षणं , उपाय इ. वैद्यकीयमार्गांनी जाऊन चालणार नाही. या साथीशी निगडीत सर्वांकष मुद्यांची जाण आपल्याला ठेवलीच पाहिजे.

एड्स हे नाव कसे

तयार झाले ?

एड्स हे त्याच्या पूर्ण इंग्रजी नावातील (Acquired Immuno Deficiency Syndrome) (अक्वायर्ड इम्यूनो-डेफिशियन्स सिंड्रोम) शब्दांच्या आद्याक्षरांपासून बनवलेले छोटे संक्षिप्त नाव आहे, हे आपल्याला आता माहिती आहे.

अक्वायर्ड (Acquired) म्हणजे

एड्स म्हणजे आहे तरी काय?

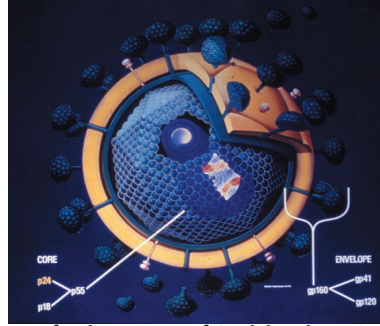
(Syndrome) म्हणजे रुग्णात आढळणाऱ्या निरनिराळ्या लक्षणांचा समूह किंवा गट. प्रतिकारशक्ती कमी झाल्यामुळे होणारे आजार हे प्रत्येक व्यक्तीत वेगवेगळे ही दिसू शकतात. ज्या रोगकारक जंतूच्या संपर्कात येते, त्यानुसार हे आजार दिसतात. त्यामुळे एड्सच्या आजारातील लक्षणे ही निश्चित एकाच प्रकारची नसून, ती अनेक लक्षणांच्या समूहापैकी काही असतात.

एड्स कशामुळे होतो?

हा आजार एक प्रकारच्या विषाणूमुळे (व्हायरस) होतो. विषाणू हे अतिसूक्ष्म जंतू असतात. जिवंत पेशीबाहेर ते फार काळ जगू शकत नाहीत. ते कुठल्यातरी जिवंत पेशीत शिरून पेशींचीच यंत्रणा वापरून आपली संख्या वाढवतात.

या आजाराच्या विषाणूंना एच्.आय.व्ही. असं नाव दिलेलं आहे. एच्.आय.व्ही. म्हणजेच ह्यूमन इम्युनोडेफिशियन्सी व्हायरस (Human Immunodeficiency Virus) ह्यूमन म्हणजे माणसातील आणि व्हायरस म्हणजे विषाणू इम्युनोडेफिशियन्सी म्हणजे प्रतिकारशक्ती कमी होणे हे आपण वर पाहिलेच. एच्.आय.व्ही च्या उगमाबद्दल विविध विचार मांडले गेले आहेत. परंतु त्याबद्दल खात्रीलायक माहिती उपलब्ध नाही. या विषाणूचा उगम कसा झाला हे शोधण्यास आपला बळ वाया घालवण्यापेक्षा शास्त्रज्ञांना असं वाटतं की सर्वांनी एकत्र येऊन या विषाणूमुळे होणारा आजार आणि त्याचा प्रसार थांबण्यासाठी आणि ज्यांना विषाणूची लागण झाली आहे

कालांतराने आसरा घेतलेल्या शरीराला मारून टाकत असेल तर स्वतः जगण्यासाठी एच्.आय.व्ही.ला एका शरीरातून दुसऱ्यात प्रवेश करण्याची गरज असते. एका शरीरातून दुसऱ्या शरीरात जाण्याला संसर्ग होणे असे म्हणतात. म्हणजे एड्स हा संसर्गाचा किंवा साथीचा आजार आहे आणि या आजाराचा संसर्ग होणे हा व्यक्तीतील त्या आजाराचा सुरुवातीचा टप्पा आहे. परंतु

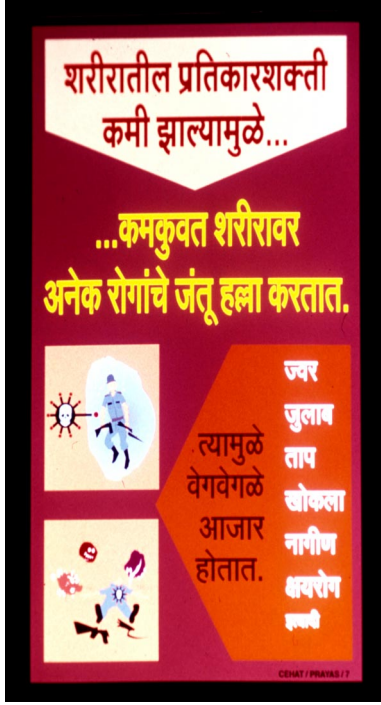
संसर्ग कोणत्या मार्गांनी होते. ते पुढील भागात पाहू.

प्रतिकारशक्ती कमी होते म्हणजे काय होते?

मानवी शरीरात प्रवेश केल्यावर एच्.आय.व्ही. आपल्या प्रतिकार यंत्रणेवर हल्ला करतो. प्रतिकार यंत्रणेतील ज्या पेशी शरीराचे रोगांपासून रक्षण करतात, त्या पेशींमध्ये एच्.आय.व्ही. शिरकाव करतो. प्रयोगशाळेतून आलेला एखादा रक्तातील पेशींच्या तपासणीचा रिपोर्ट आपण पाहिला तर त्यावर आपल्याला लाल पेशी (आर.बी.सी.), एकूण पांढऱ्या पेशी (टोटल डब्ल्यू.बी.सी.), पांढऱ्या पेशींच्या विविध प्रकारांची विभागणी (डिफरन्शियल काउंट) आणि बिंबिका (प्लेटलेट्स), असे

संरक्षण करण्याचे काम करतात. त्या सगळ्यांचे सूत्रचालन करणारी हेडक्वार्टर किंवा मुख्य यंत्रणा म्हणजे त्यातल्या लिम्फोसाइट्स. त्यांचेही अनेक उपप्रकार आहेत. काही प्रतिकारशक्ती यंत्रणेला चालना देणारे तर काही एकदा कामाला लागलेल्या यंत्रणेला आटोक्यात ठेवणारे, तिचा वेग नियंत्रित करणारे. एड्सचे विषाणू मुख्यतः यातल्या विशिष्ट प्रकारच्या लिम्फोसाइट्सवरच हल्ला करतात. हेल्पर टी पेशी किंवा टी४ लिम्फोसाइट्स किंवा सीडी४ या नावांनी ओळखल्या जाणाऱ्या या पेशी म्हणजे संरक्षण यंत्रणेचं मुख्यालयच तेच अशा तऱ्हेने खिळखिळे झाल्यामुळे साहजिकच सर्व यंत्रणा ढासळू लागते. या पेशींमध्ये एच्.आय.व्ही. स्वतःचं पुनरुत्पादन करतो आणि मग त्या

पेशींना नष्ट करतो.

रक्तातील या विशिष्ट प्रकारच्या पांढऱ्या पेशी जर मरून गेल्या तर शरीराची प्रतिकारशक्ती कमी होते. आता या प्रकारे कमकुवत झालेल्या शरीरावर साहजिकच अनेक रोगांचे जंतू हल्ला चढवू शकतात. आपल्या परिसरात हवेत, धुळीत, पाण्यात अन्नात अनेक प्रकारचे रोगजंतू असतात. कमकुवत झालेल्या शरीरावर ते सहज हल्ला करू शकतात. सुरवातीच्या काळात म्हणूनच त्या त्या समाजातील परिसरात जास्त प्रमाणात आढळणाऱ्या जंतूमुळे होणारे रोग रुग्णाला होतात. आपल्या देशात क्षयरोग, ज्वर, नागीण यांसारख्या आजारांचे जंतू अनेक जणांच्या शरीरात नेहमीच असतात, पण त्यामुळे प्रत्यक्ष आजार होत नाही. प्रतिकारशक्ती कमी झाल्यावर मात्र हे जंतू उचल खातात आणि एड्स आजाराच्या सुरवातीच्या काळात हेच आजार होतात. याशिवाय खोकला, ताप यांसारखी लक्षणे वारंवार आणि दीर्घकाळ आढळतात.

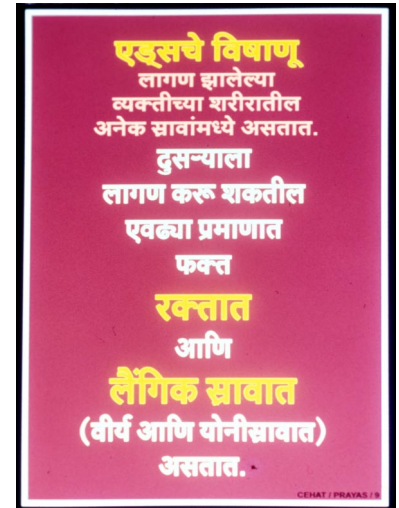
एच्. आय. व्ही. ची लागण व एड्स यात काय फरक आहे?

एच्. आय. व्ही. ची लागण होणे म्हणजे एड्स झाला असे नाही. एच्. आय. व्ही. ची लागण हा आजाराचा पहिला टप्पा आहे. लागण झाल्यापासून आजाराची लक्षणे दिसू लागेपर्यंत खूप काळ जाऊ शकतो. सामान्यपणे हा काळ पाच किंवा सात वर्षे इतका असतो. संसर्ग झाल्यानंतर हा विषाणू मानवी शरीरातील जवळजवळ सर्व स्त्रावात (रसांत) व अवयवांत पसरतो. एच्. आय. व्ही. ची लागण एकाकडून दुसऱ्याला होण्यासाठी म्हणजेच दुसऱ्याला संसर्ग होण्यासाठी विषाणू असलेल्या या स्त्रावांचा दुसऱ्या व्यक्तीच्या शरीरात प्रवेश व्हावा लागतो. दुसऱ्याला संसर्ग करू शकण्याएवढे जास्त विषाणू केवळ रक्त व लैंगिक स्त्रावांतच असल्याने त्यांची देवाणघेवाण झाली तरच विषाणूंचा प्रसार होऊ शकतो. (नेत्रदान, मूत्रपिंडदान, वीर्यदान यावेळी देखील लागण होण्याची शक्यता असते.

हे जंतू पसरतात कसे?

एड्सच्या विषाणूंचा प्रसार फक्त चारच मार्गांनी होतो. पहिला मार्ग म्हणजे विषाणू अंगात असलेल्या व्यक्तीशी लैंगिक संबंध आल्यामुळे. कारण त्यांच्या स्त्रावात (म्हणजे पुरुषाच्या वीर्यात व स्त्रियांच्या योनीस्त्रावात) विषाणूंचे प्रमाण खूप जास्त असते. दुसरा मार्ग म्हणजे दूषित रक्त गेल्यामुळे किंवा दूषित रक्त लागलेल्या सुयांनी इंजेक्शन टोचले गेल्यास. ज्या आईला विषाणूची लागण झालेली आहे अशा आईकडून गर्भातील किंवा नुकत्याच जन्मलेल्या मुलाला लागण होऊ शकते. या ठिकाणी आईच्या दुधाचा वेगळा उल्लेख करायला हवा. संसर्ग झालेल्या आईच्या दुधातही एच्. आय. व्ही. अत्यंत कमी

प्रमाणात असतो, परंतु हा रस बाळाच्या शरीरात रोज, मोठ्या प्रमाणात जात असल्याने, त्यामधून लागण होण्याची शक्यता असल्याचे दिसून आले आहे. अश्रू, लाळ, घाम इ. शरीरातून बाहेर येणाऱ्या इतर रसांमध्येही एच्. आय. व्ही. असू शकतो, परंतु अत्यंत कमी प्रमाणात. त्यामुळे जरी प्रयोगशाळेतल्या तपासणीत हे अस्तित्व सिद्ध करता आले, तरी आजवर एकही संसर्ग या इतर रसांमधून झाल्याचे सिद्ध झालेले नाही.

रक्तातून लागण कशी होऊ शकेल ?

१) अनेक आजारात किंवा शस्त्रक्रियेच्या वेळी किंवा अपघातात खूप रक्तस्त्राव झाला असेल तर रुग्णाला रक्त देण्याची (किंवा रुग्णाच्या शरीरात रक्त भरण्याची) गरज असते. अशावेळी शरीरात भरले जाणारे रक्त जर एच्. आय. व्ही. ने दूषित असेल तर लागण होण्याची शक्यता असते. या वेळी खूप जास्त प्रमाणात रक्तपेशी शरीरात भरल्या जात असल्यामुळे जर ते दूषित असेल तर रक्त घेणाऱ्याला लागण होण्याची शक्यता जवळजवळ १०० टक्के असते.

२) याशिवाय शिरेतून मादक द्रव्ये

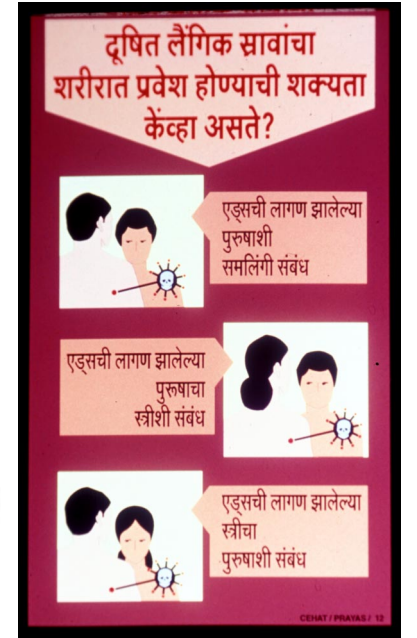
टोचून घेण्याचे व्यसन करणाऱ्या व्यक्तींमध्ये रक्तातून लागण होण्याचे प्रमाण जास्त आहे. या व्यक्ती एकाच सिरिजमधील मादक द्रव्य एकाच सुईने ती न उकळता आळीपाळीने अनेकजण टोचून घेत असतात. ही मादक द्रव्ये शिरेवाटेच टोचून घेतली जात असल्याने साहजिकच सुयांद्वारे त्यातील रक्ताचा प्रवेश इतरांच्या शरीरात होऊ शकतो. या व्यक्तीपैकी एखाद्याला जर एच्.आय्.व्ही. लागण झालेली असेल तर सुयामार्फत हे विषाणू अनेकांपर्यंत पोचू शकतात.

३) शिरेवाटे मादक द्रव्ये घेणाऱ्या व्यक्तींमध्ये दूषित रक्तातून लागण होण्याची शक्यता असते तशीच शक्यता दवाखान्यांमध्ये इंजेक्शने देताना दूषित रक्त लागलेल्या सुया न उकळता एकमेकांसाठी वापरल्या गेल्या तरी असते. दवाखान्यांमध्ये दोन इंजेक्शनांच्या दरम्यान सुया व नळ्या (सिरिजेस) निर्जुतक केल्या जातात, पण त्याबाबतीत निष्काळजीपणा

(सुंतेसारख्या शस्त्रक्रिया अनेकदा डॉक्टरांशिवाय केल्या जातात) उपकरणे एकमेकांची वापरली गेली व त्यावर दूषित रक्त असेल तरीही निरोगी व्यक्तीच्या शरीराचा दूषित रक्ताशी संपर्क येवून लागण होण्याची शक्यता असते. रक्त भरण्याशिवायचे जे इतर मार्ग आहेत त्यात रक्ताशी खूप थोड्या प्रमाणात संपर्क येत असल्यामुळे त्यातून लागण होण्याचा धोका कमी प्रमाणात असतो. परंतु तो असतो आणि लागण झाली तर लक्षात ठेवले पाहिजेत.

दूषित लागण स्त्रावांचा शरीरात प्रवेश केव्हा होऊ शकेल?

एच्.आय्.व्ही. ची लागण झालेल्या व्यक्तीशी लैंगिक संबंध आले तरच दूषित लैंगिक स्त्रावाचा शरीरात प्रवेश होऊ शकेल. एच्.आय्.व्ही.ची लागण झालेल्या पुरुषाशी समलिंगी लैंगिक संबंध येणाऱ्या पुरुषास असा धोका सर्वात जास्त आहे. समलिंगी संबंध गुदमार्गातून असतात. अशावेळी तेथील नाजूक त्वचेला तसेच इंद्रियालाही जखमा होण्याची शक्यता जास्त असते, म्हणून धोका जास्त असतो. (अमेरिका/युरोपमध्ये सुरुवातीच्या काळातील एच्.आय्.व्ही. साथ मुख्यतः समलिंगी संबंध करणाऱ्या पुरुषांमध्येच होती. आजही त्याचे प्रमाण या देशात एकूणात खूप जास्त आहे. पुरुष-पुरुष संबंधांप्रमाणेच स्त्रीपुरुष संबंधातही जर एकाला एच्.आय्.व्ही. लागण झाली असेल तर दुसऱ्याला संसर्ग होण्याची शक्यता असते. अशा संबंधात जर पुरुषाला लागण झाली असेल तर त्याच्याकडून स्त्रीला किंवा स्त्रीला लागण झाली असेल तर पुरुषाला संसर्ग होण्याची शक्यता असते. पुरुषाकडून स्त्रीला लागण होण्याची शक्यता स्त्रीकडून पुरुषाला

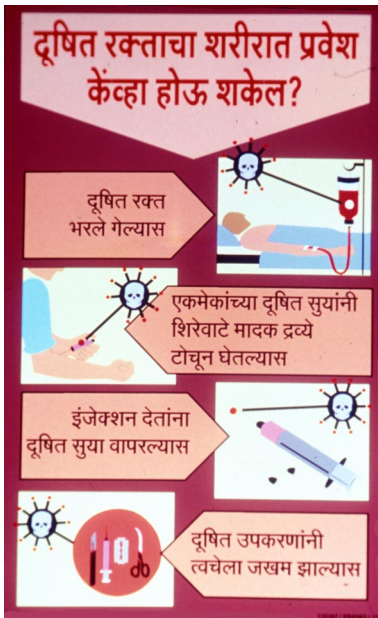

होण्याच्या शक्यतेपेक्षा तुलनेने जास्त असते.

लागण होण्याची शक्यता कोणाला जास्त असते?

अर्थातच ज्यांचे अनेक जणांशी शरीरसंबंध येतात त्यांना धोका सर्वात जास्त. एकाच विश्वासाई जोडीदाराची जेवढी खात्री देता येईल तेवढी अनेक जोडीदारांची नक्कीच देता येत नाही. येथील विश्वासाईता हा खूप महत्वाचा शब्द आहे.

‘लैंगिक’ संबंधाच्या बाबतीत आपला समाज अजूनही फारसा ‘खुला’ नाही. म्हणजे त्याबद्दल खुलेपणाने, प्रामाणिकपणाने बोलणं ही पध्दत नाही. यातील दुःखाची गोष्ट अशी की, असे असले तरी आपला समाज वरून वाटत असला किंवा तसं दर्शवत असला तरी ‘लैंगिक’ बाबतीत तेवढा स्थितीवादी (conervative) नाही. समलिंगी- भिन्नलिंगी आणि अनेक जोडीदारांशी (शरीरविक्रय करणाऱ्या किंवा न करणाऱ्या स्त्री-पुरुषांशी) शरीरसंबंध असण्याचे प्रमाण

केला गेला तर ही शक्यता राहते.

४) याखेरीज जत्रांमध्ये गोंदवून घेताना किंवा नाक, कान टोचून घेताना किंवा छोट्या मोठ्या शस्त्रक्रिया करताना

आपल्यादेखील समाजात आपल्या समजूतीहून खूप जास्त प्रमाणात आहे. ती फक्त 'संस्कृतीहीन' पाश्चात्यांचीच मक्तेदारी आहे असे समजण्याजोगी मुळीच परिस्थिती नाही. समाजातील लिंगसांसर्गिक (लैंगिक संबंधातून पसरणाऱ्या) आजारांचे किंवा अविवाहित मुलींमधील अधिकृत/अनधिकृत गर्भपातांचे प्रमाण हे सर्व याचे साक्षी आहेत. साहजिकच लैंगिक संबंधात जितके जास्त जोडीदार तेवढा धोका जास्त.

एखाद्या व्यक्तीचे फक्त एकाच व्यक्तीशी लैंगिक संबंध असतील पण त्या व्यक्तीचे अनेकांशी संबंध असतील तरीही धोका आहेच. इथेही दोन प्रकारची उदाहरणे देता येतील. पहिलं म्हणजे शरीरविक्रय करणाऱ्या एकाच स्त्रीशी / पुरुषाशी संबंध येणाऱ्या व्यक्तीचं. इथे हा धोकादायक संबंध जास्त स्पष्ट दिसतो. पण दुसऱ्या उदाहरणात- समजा फक्त स्वतःच्याच पतीशी / पत्नीशी संबंध येत असणाऱ्या व्यक्तीच्या जोडीदाराचे अनेकांशी संबंध असतील तर तिथेही धोका आहे.

जरी दोन्ही जोडीदारांपैकी कुणाचेही इतरांशी संबंध नसतील पण अन्य कोणत्याही मार्गांनी दोघांपैकी एकाला लागण झालेली असेल तरीही धोका असू शकतो.

जेथे दुसऱ्याच्या शरीरात लिंग प्रवेश होत नाही तिथे हा धोका नसतो.

लिंगप्रवेशी संबंधात सर्वाधिक धोका गुदमैथुनात असतो. (कारण गुदमार्ग निसर्गतःच अरुंद असल्याने अशा संभोगाचे

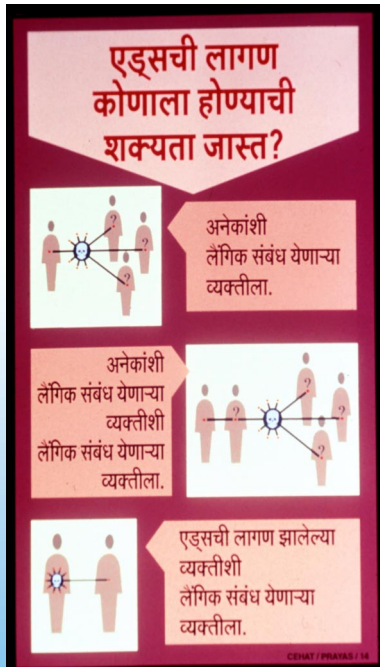
एच्. आय्. व्ही. बाधित व्यक्तींच्या वैयक्तिक आयुष्याची जाहीर निंदानालस्ती टाळायलाच हवी.

सर्वात महत्वाचे म्हणजे लागण होण्यासाठी दूषित लैंगिक स्रावांचा दुसऱ्याच्या शरीरात प्रवेश होणे (लैंगिक स्रावांची देवाण-घेवाण होणे) जरूरीचे असते. मानवी लैंगिक संबंधात स्पर्श, चुंबन, आलिंगन, हस्तमैथुन, परस्पर हस्तमैथुन, योनामैथुन, मुखमैथुन, गुदमैथुन अशा अनेक प्रकारांचा अंतर्भाव होतो. यापैकी ज्या संबंधात मुख्यत्वे पुरुषाचे लिंग दुसऱ्या व्यक्तीच्या (स्त्री/ पुरुष) योनी, तोंड किंवा गुदमार्गात प्रवेश करून संभोग केला जातो त्या संबंधातच लैंगिक स्रावांचे देवाण-घेवाण होते आणि त्यामुळे फक्त लिंगप्रवेशी संबंधामधूनच एच्.आय्.व्ही.ची लागण दुसऱ्याला होण्याची शक्यता असते.

वेळी त्या मार्गाला लहान मोठ्या जखमा होण्याची शक्यता सर्वाधिक असते.) त्याखालोखाल धोका योनीमैथुनात आणि त्याखालोखाल मुखमैथुनात असतो.

जननेंद्रियावरची त्वचा जरी वरून निरोगी दिसत असली तरी लैंगिक संबंधादरम्यानच्या घर्षणाचे वेळी त्या त्वचेवर अतिसूक्ष्म ओरखडे उठू शकतात आणि अशा ओरखाड्यांमधून लैंगिक स्रावांचा प्रवेश झाल्यामुळेच विषाणूंची लागण होते.

अर्थातच जननेंद्रियांच्या त्वचेवर जर इतर आजारांमुळे जखमा असतील, व्रण असतील तर एच्. आय्. व्ही.ची लागण होण्याची शक्यता अनेकपटींनी (सुमारे १० पटींनी) वाढते. लागण झालेल्या व्यक्तींच्या जननेंद्रियांवर जखमा असतील तर त्यातून वाहणाऱ्या रक्त, पू इत्यादी स्रावांत विषाणूंची संख्या साहजिकच जास्त

प्रमाणात असते. वीर्य योनीस्त्रावांत तर विषाणू असतातच. त्यामुळे दुसऱ्याला लागण करण्याची क्षमता जास्त असतेच- पण त्याहून महत्वाचे म्हणजे लागण न झालेल्या जोडीदाराच्या जननेंद्रियावर जखमा असल्यास त्यातून विषाणूंचा प्रवेश होणे सुकर होते. शिवाय जखमांभोवती शरीराच्या नैसर्गिक प्रतिसादामुळे पांढऱ्या पेशींची संख्या जास्त असते. विषाणूंचा त्याच्याशी संपर्क येण्याची शक्यताही त्यामुळे वाढते. जननेंद्रियांवर जखमा मुख्यत्वेकरून लिंग सांसर्गिक आजारांमुळे (पूर्वी ज्यांना गुप्तरोग म्हटले जायचे) असतात. असे आजार होण्यासाठी सर्व जोखमीचे घटक (risk factors) उदा. अनोळखी व्यक्तीशी संबंध इ. हे एच्.आय्.व्ही. ची लागण होण्यासाठीचे देखील जोखीम घटक आहेत. साहजिकच धोका वाढणारच. रक्तातून आणि लैंगिक स्त्रावांतून एड्सच्या विषाणूची लागण होण्याचे विविध मार्ग आपण पाहिले.

एच्.आय्.व्ही.ची लागण झालेला गर्भवती आईकडून गर्भाला किंवा अर्भकाला लागण होणे. अशी लागण गरोदरपणाच्या काळात किंवा कधी कधी जन्मानंतर (बहुतेक वेळा दुधातून) होऊ शकते. गर्भावस्थेत सर्वसाधारणपणे आईचे रक्त व बाळाचे रक्त एकमेकांत मिसळत नाही, परंतु काही आजारांमुळे किंवा मार वगैरे लागल्यामुळे जर वारेला इजा होऊन आईचे रक्त बाळाच्या रक्तात मिसळले तर लागण होऊ शकते. आईचे रक्त बाळाच्या रक्ताच्या संपर्कात येण्याची सर्वाधिक शक्यता बाळंतपणाच्यावेळी जेव्हा वार आईच्या शरीरापासून सुटून अलग होते तेव्हा असते. शिवाय योनीमार्गातून बाळ सरकत असतानाही बाळाचा संपर्क आईचे रक्त व इतर स्त्राव यांच्याशी येऊ शकतो.

अर्थातच लागण झालेल्या स्त्रीच्या

प्रत्येक मुलाला लागण होतेच असे नाही. बाळाला लागण होण्याची शक्यता सुमारे २० ते २५ टक्के असते. म्हणजेच एड्सची लागण झालेल्या मातांनी जन्म दिलेल्या चारपैकी एका मुलाला जन्मतःच एच्.आय्.व्ही.ची लागण झालेली असेल, परंतु आईने काही विशीष्ट औषधे घेतल्यास मुलांना होणारी लागण टाळता येणे शक्य झाले आहे.

ज्या मुलांना जन्मतःच

एच्.आय्.व्ही.ची लागण झालेली असते :- अशा मुलांचा आजार प्रौढांमधील आजारापेक्षा जास्त वेगाने वाढतो आणि ही मुलं सर्वसाधारणपणे २ ते ५ वर्षांच्या दरम्यान मरण पावतात. परंतु वैद्यकीय सल्ल्यानुसार जर वेळेवेळी औषधोपचार केले तर अशा मुलांचे जीवनमान वाढवू शकतो.

एच्. आय्. व्ही. ची लागण या मार्गांनी होणे शक्य नाही.

जेव्हा आपण एड्सची लागण फक्त

याच चार मार्गांनी होते असे म्हणतो त्यावेळीच हे अतिशय ठामपणे म्हणायला हवे की या खेरीज इतर मार्गांनी एच्.आय्. व्ही ची लागण होणे शक्य नाही. दुषित लैंगिक स्त्राव किंवा दुषित रक्त यांची देवाण घेवाण किंवा दुसऱ्याच्या शरीरात प्रवेश होण्याची शक्यता आपल्या दैनंदिन सामाजिक आयुष्यात होण्याची अजिबात नसल्याने एकत्र राहणे, खाणे-पिणे, एकत्र पोहणे, हस्तांदोलन करणे, साधे चुंबन अश्रू, स्वच्छता गृहांचा वापर, डास वगैरे, किटक किंवा कुत्रा, मांजर वगैरे प्राणी चावण्यातून एच्. आय्. व्ही. ची लागण होत नाही. अश्रू, लाळ इ. शरीर स्त्रावांतही विषाणू आढळलेले आहेत. पण त्यांचे प्रमाण इतके कमी असते की त्याद्वारे लागण होत नाही.

डासामुळे एच्.आय्.व्ही. ची लागण होते का?

बऱ्याच जणांना यातील 'डास' या

प्राण्याविषयी शंका असतात. जर दूषित सुयांनी लागण होते तर डास म्हणजे एक प्रकारच्या 'उडणाऱ्या सुयाच' की. जर डास एका रुग्णाला चावून दुसऱ्याला चावला तर लागण का होत नाही ?

याचं उत्तर असं आहे की डासाच्या चावण्यामुळे पसरणारे आजार मुख्यतः लहान मुले व उतारवयात (एका जागी स्थिर राहणाऱ्या व्यक्तीत) जास्त आढळतात. घरात रुग्ण असलेल्या व्यक्तीला जर डास चावला तर त्यानंतर तो फक्त रुग्णाच्या लैंगिक जोडीदारालाच चावेल असे सांगता येत नाही. पण एड्सच्या साथीत मात्र फक्त लैंगिक जोडीदारच लागण झालेले आढळतात. शिवाय एड्स हा मुख्यतः तरुणांचा आजार आहे असेही दिसते.

डासांमुळे पसरणाऱ्या इतर आजारांमध्ये डासाच्या शरीरात त्या आजाराच्या जंतुंच्या (उदा. हिवाताप / मलेरिया) जीवनचक्रातील काही टप्पे व्हावे लागतात. डासाच्या सोंडेतून ओतून घेतल्या गेलेल्या रक्तातील एड्सचे विषाणू डासाच्या शरीरात जगत नसल्याने त्यातून पुन्हा संसर्ग होत नाही.

डासाच्या सोंडेला बाहेरून लागलेले रक्त अतिशय थोड्या प्रमाणात असते. शिवाय डास दुसऱ्याला चावतो यावेळी ते दुसऱ्याच्या थेट संपर्कात येऊ शकत नसल्यामुळेही लागण होत नसावी.

यावरून असे दिसते की डासांद्वारे एड्सचा प्रसार होत नाही.

लागण झाल्यानंतर काय होते ?

आत्तापर्यंच्या भागात आपण एड्स कसा होतो आणि एच्.आय.व्ही.चा प्रसार कोणकोणत्या मार्गांनी होतो याची माहिती घेतली. या पुढच्या भागात एच्.आय.व्ही. शरीरात गेल्यानंतर काय काय होते याची

माहिती घेऊ या.

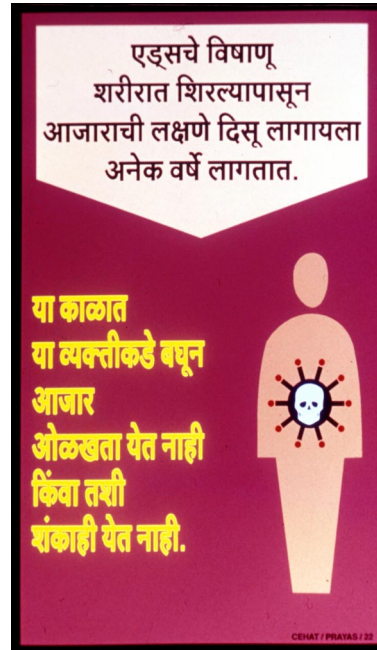
एच्.आय.व्ही. शरीरात शिरल्यानंतर मुख्यतः विशिष्ट प्रकारच्या पांढऱ्या रक्तपेशींमध्ये वाढतात आणि हळूहळू कमी होत जाते. वेगवेगळी लक्षणे दिसू लागायला प्रतिकारकशक्ती विशिष्ट मर्यादित कमी व्हायला लागते आणि एड्सच्या बाबतीत हा काळ अनेक वर्षांचा आहे. या वर्षांमध्ये एच्.आय.व्ही.ची लागण झालेल्या व्यक्तीमध्ये कोणतीही लक्षणे दिसत नाहीत. अशी व्यक्ती पूर्णतः निरोगी दिसत असते. त्या व्यक्तीलाही कोणत्याही प्रकारची जाणीव असत नाही की तिच्या शरीरात या प्राणघातक आजाराचे लक्षावधी विषाणू दर दिवशी वाढताहेत आणि इतरांनाही हे कळू शकत नाही की अमूक व्यक्तीला एच्.आय.व्ही.ची लागण झाली आहे. मात्र या काळातही (आपण आधीच माहिती करून घेतलेल्या मार्गांनी) या

वेगवेगळ्या प्रकारची लक्षणे दिसू लागतात. बहुतेकवेळा ही लक्षणे त्या त्या समाजात सर्वसाधारणपणे जास्त प्रमाणात आढळणाऱ्या आजारांची असतात. आपल्या देशात क्षयरोग (टी. बी.) हा खूप मोठ्या प्रमाणात आढळतो. सुमारे १० टक्के मोठ्या माणसांच्या शरीरात (विशेषतः फुफ्फुसांमध्ये) क्षयरोगाचे जंतू असतात- परंतु प्रत्येकालाच आजार होत नाही. ज्यावेळी हे जंतू उचल खातात तेव्हा नागिणीसारखा आजार होतो. क्षयरोग किंवा नागिण किंवा यांसारखे इतर आजार हीच एड्सची सुरुवातीची लक्षणे असतात. अर्थात हे आजार एच्.आय.व्ही.ची लागण न झालेल्या व्यक्तीतही आढळणारे आजार आहेत. त्यामुळे केवळ त्यांच्यावरून एड्सचे निदान करणे अवघड आहे.

रक्ताची विशिष्ट तपासणी केल्याशिवाय एच्.आय.व्ही.ची लागण झाल्याचे निदान करता येत नाही.

आजाराची लक्षणे—

या आजारात शरीराची प्रतिकार शक्ती कमी होत असल्यामुळे शरीरावर अनेक रोगांचे जंतू सहजतेने हल्ला करू शकतात. त्यामुळे वारंवार आजार होणे, आजार नेहमीच्या उपचारांनी लवकर बरे न होणे, एकाच वेळी अनेक प्रकारचे आजार होणे इत्यादी गोष्टी झाल्यास रक्त तपासणी करून घ्यायला हवी. मोठ्या माणसांमध्ये वजनात १० टक्केहून जास्त घट होणं, एक महिन्यातून जास्त काळ जुलाब होणं, एक महिन्याहून जास्त काळ सतत ताप येणं, याचबरोबर खूप काळ सतत खोकला, सर्व अंगावर खाजणारं पुरळ, वारंवार नागिण होणं, तोंडात-घशात पांढरट दह्यासारखे चट्टे दिसणं, लिम्फ ग्रंथींना सूज येणं, इत्यादी लक्षणं आढळली तर रक्त तपासणी

व्यक्तीकडून इतरांना लागण होऊ शकते.

ज्यावेळी प्रतिकारशक्ती विशिष्ट मर्यादित कमी होऊ लागते त्यावेळी

करून घेणं योग्य ठरेल.

प्रतिकारशक्ती कमी कमी होत जाऊन अखेर निरनिराळ्या जंतूंचा संसर्ग होऊन मेंदूचे, मेंदूच्या आवरणांचे, फुफ्फुसांचे विविध आजार, जुलाब किंवा विशिष्ट प्रकारचे कर्करोग होऊन रोग झालेली व्यक्ती शेवटी मरण पावते. लहान मुलांतही सर्वसाधारण याच प्रकारची लक्षणं आढळतात. परंतु त्यातील सर्वात महत्वाचं म्हणजे मुलाची वाढ खुंटते. बाळाचं वजन कसं वाढतं आणि त्यावरून बाळ निरोगी आहे की नाही हे दाखवणारा आरोग्याचा रस्ता हा तक्ता आपल्यापैकी अनेकांनी पाहिला असेल. मुलाच्या वजनाचा आलेख त्या तक्त्यात योग्य दिशेने जात असताना अचानक वजन घटू लागले तर क्षयरोग व तत्सम आजारांबरोबरच एच.आय.व्ही.ची शक्यताही ध्यानात घेतली जाते. असा अनुभव आहे की एड्स आजाराची किंवा वाढलेल्या आजाराच्या टप्प्यातली लक्षणे दिसू लागल्यानंतर साधारणपणे दीड ते दोन वर्षात अशी व्यक्ती मरण पावते.

भारतासारख्या विकसनशील देशातील लोकांमध्ये नेहमी आणि मोठ्या प्रमाणावर आढळणारे आजार म्हणजे क्षयरोग व फुफ्फुसदाह आणि जुलाब.

पूर्ण विकसित एड्सचा आजार म्हणजे एच.आय.व्ही. संसर्ग झाल्यानंतर येणारा अंतिम टप्पा असतो. अशा व्यक्तीची प्रतिकारशक्ती अत्यंत कमी झालेली असते. त्यामुळे सहसा निरोगी व्यक्तीला फारशी इजा न करणारे पण कमकुवत प्रतिकारशक्ती असलेल्यांवर मोठ्या प्रमाणावर परिणाम करतील असे संसर्गाचे आजार अशा व्यक्तीला होतात. एड्स असलेल्या व्यक्तींना विविध प्रकारचे कर्करोग देखील (उदा. लिम्फोमा, कापोसीस साकोमा) होऊ शकतात.

पूर्ण विकसित एडस् झालेल्या व्यक्तींमध्ये पुढील लक्षणे व चिन्हे

सापडतात.

खोकला, मानसिक असंतुलन, दृष्टी कमी होणे/ जाणे, दम लागणे, वारंवार होणारे जुलाब, तीव्र डोकेदुखी, झटके येणे, ताप, गिळताना वेदना वा त्रास होणे, प्रचंड थकवा, हालचालींमध्ये समन्वयाचा अभाव, शरीराची झीज मोठ्या प्रमाणावर होणे

मळमळणे, बेशुध्दावस्था उलट्या, पोटात चमक/ गोळे येणे.

एड्स झालेल्या मुलांमध्ये संधीसाधू आजार होतात, त्याखेरीज मुलांमध्ये एरवीही नेहमी आढळणारे डोळे, कान, घशाचे संसर्गजन्य आजार होऊ शकतातच.

एड्स झाला असलेल्या लोकांना असे आजार झाले तर त्यावर उपचार करणं अवघड असतं. काही जण नंतरच्या अवस्थेत इतके आजारी होतात की त्यांना बाहेरची किंवा घरातील ही कामं करणं अशक्य होते. काही जणांना अधून मधून आजारपण आलं तरी एरवी कामं करणं शक्य होतं. एच.आय.व्ही. ची लागण होऊन दहाहूनही अधिक वर्ष होऊन गेलेल्या परंतु अजूनही ज्यांना एड्स झाला नाही अशा व्यक्ती अगदीच कमी आहेत. शास्त्रज्ञांना अजून तरी अशा व्यक्तीच्या शरीरातील एच.आय. व्ही.च्या संसर्गाचे एड्समध्ये रूपांतर न होण्यामागे त्यांच्या प्रतिकार यंत्रणेत असे कोणते घटक आहेत किंवा अशा व्यक्तींना कमी आक्रमक स्वरूपाच्या विषाणूंची लागण झाली असावी का किंवा कदाचित त्यांची काही विशिष्ट स्वरूपाची असलेली घडण त्यांचा एच.आय.व्ही.च्या परिणामांपासून बचाव करते का? याची उत्तरे अजून मिळालेली नाहीत.

रक्ततपासणी व

निदान

एच.आय.व्ही.च्या लागणीच्या निदानासाठीच्या रक्ततपासण्या कशा केल्या जातात?

एच.आय.व्ही.चे निदान करण्यासाठीची रक्ततपासणी तुलनेने खूपच सोपी आहे. सुमारे २ - ३ मि.ली.रक्त प्रयोगशाळेत तपासणीसाठी घेतले जाते. या रक्तावर 'एलायझा' नावाच्या तंत्रावर आधारित तपासणी केली जाते. (या तपासणीस सुमारे १०० ते २५० रु. खर्च प्रयोगशाळांमधून येतो. सरकारी रुग्णालयांमधून ही तपासणी मोफत केली जाते. इथे मुख्यतः हे लक्षात घ्यायचे आहे की 'एलायझा' हे विशिष्ट तंत्राचे नाव आहे - एच.आय.व्ही.च्या तपासणीचे खास नाव नाही. याच तंत्राचा वापर करून गरोदर, संधेदुखी, कावीळ इ. अनेक आजारांसाठीच्या तपासण्या होतात. त्यामुळे एलायझा पॉझिटिव्ह किंवा सदेव असे न म्हणता एच.आय.व्ही.ची एलायझा तपासणी -सदेव असे म्हणायला हवे. त्यामुळे विनाकारण गैरसमज टाळता येतील.)

एलायझा तपासणी तुलनेने स्वस्त, पटकन करता येण्याजोगी व सोपी असली तरी अचूकता १०० टक्के

नाही. शिवाय ही तपासणी आपण एका प्राणघातक आजाराच्या निदानासाठी करत असल्यामुळे तिच्यात दोष आढळला तरी खात्री करून घेण्यासाठी पुन्हा एकदा (याच 'एलायझा' चाचणीसाठीचा दुसरा संच वापरून) एलायझा तपासणी करायला हवी किंवा वेस्टर्न ब्लॉट नावाची दुसरी तपासणी करावी. ह्या वेस्टर्न ब्लॉट पध्दतीची अचूकता खूप जास्त आहे - परंतु ही तपासणी खूपच महागडी आहे (सुमारे १२०० ते २०००). यातही दोष आढळला तर खात्रीशीर निदान झाले असे त्यामुळे समजता येईल. आपल्यासारख्या देशात प्रत्येक रुग्णाच्या बाबतीत वेस्टर्न

॥ आरोग्य ज्ञानेश्वरी ॥ दिवाळी २००३

ब्लॉट तपासणी करणे परवडण्यासारखे नाही.

एच्.आय.व्ही.ची लागण होऊ शकेल अशी जोखमीची किंवा धोकादायक वागणूक, प्रतिकारशक्ती कमी झाल्याची शंका घ्यावी यासारखी लक्षणे व दोन प्रकारे केलेल्या एलायझा तपासणीत दोष आढळ्यास निदान पक्के समजायला हरकत नाही.

दुसरे म्हणजे तपासणीत दोष आढळला नाही याचा अर्थ आपल्याला आधीच लागण होणार नाही -असे नाही. यापुढे लागण होऊ नये यासाठी सतत काळजी घ्यायलाच हवी.

एच्.आय.व्ही.शरीरात शिरल्यापासून सुमारे ८ ते १२ आठवड्यांच्या कालावधीनंतर रक्ततपासणीमधून एच्.आय.व्ही.ची लागण झाल्याचे निदान करता

येते. एच्.आय.व्ही. लागणीला प्रतिसाद म्हणून शरीर प्रतिपिंडे (अँटीबॉडीज) तयार करते. या विशिष्ट प्रतिपिंडांच्या रासायनिक पदार्थांच्या रक्तातील अस्तित्वावरून लागणीचे निदान केले जाते. त्यांचे प्रमाण उपलब्ध तंत्रानुसार प्रयोगशाळेत

शोधण्याइतके होण्यासाठी हा ८ ते १२ आठवड्यांचा कालावधी लागतो. याला 'अवगुंठीत काळ' किंवा 'विंडो पिरीयड' म्हणतात. या काळात व्यक्तीच्या शरीरात जंतू असतात. परंतु प्रयोगशाळेत रोगनिदान करता येत नाही. मात्र अशी व्यक्ती दुसऱ्याला लागण करू शकते.

परंतु अर्थातच इथे हेही लक्षात घ्यायला हवे की फारच थोड्या व्यक्तींच्या बाबतीत एच्.आय.व्ही. करता चाचणी इतक्या लवकर केली जाते. बहुतेक वेळा काही प्रमाणात शंका येण्याजोगी लक्षणे दिसू लागल्यावरच तपासणी केली जाते. आजाराचा प्रसार रोखण्याच्या दृष्टीने ज्या व्यक्तीला लागण झालेली आहे अशा व्यक्तीला त्याची जाणीव लवकरात लवकर व्हायला हवी. म्हणूनच ज्या व्यक्तीचे धोकादायक ठरू शकतील अशा प्रकारचे शरीर संबंध असतील, ज्या व्यक्तींना लिंगसांसर्गिक आजार झालेले असतील अशांना लवकरात लवकर तपासणी करून घेण्यास उद्युक्त करायला हवे. त्यानंतर अगदी सुरुवातीच्या काळात काहीच लक्षणं नसतात. कधी कधी बारीक ताप, सर्दी, कसकस इतपतच सौम्य लक्षणं दिसतात. पण नंतर अनेक दिवस काहीही लक्षणं दिसत नाहीत. आजाराची लक्षणं दिसायला लागायला ५ ते १० वर्षं देखील जाऊ शकतात. या काळाला लक्षणविरहीत काळ म्हणतात. साहजिकच या काळात लागण झालेली व्यक्ती बाहेरून ओळखता येत नाही. परंतु जरी लक्षणं दिसत नसली तरी या व्यक्तीच्या शरीरातल्या रक्तात आणि इतर स्त्रावांमध्ये (वीर्य योनीस्त्राव) हे विषाणू भरपूर प्रमाणात असतात. त्यांच्यापासून दुसऱ्याला संसर्ग होऊ शकतो.

CD 4 / CD 8 (सीडी४/

सीडी८) तपासणी

CD 4 / CD 8 (सीडी४/

सीडी८) ही आपल्या शरीरातील प्रतिकारशक्तीचे प्रमाण दर्शविते.

जेवढ्या CD4च्या पेशी जास्त तेवढी प्रतिकारशक्ती चांगली. जेवढ्या CD4 च्या पेशी कमी, तेवढी प्रतिकारशक्ती कमी. H.I.V. विषाणू हे CD4 पेशींनाच मारून टाकतात व त्या पेशींमध्ये आपल्या विषाणूंची उत्पादकता वाढवतात. ज्या वेळेस एखाद्या व्यक्तीस H.I.V. विषाणूंची बाधा होते, त्यावेळेस त्यांच्या शरीरातील CD 4 पेशींची संख्या भरपूर असते. त्यामुळे ती व्यक्ती एकदम तंदुरुस्त दिसते. कालांतराने H.I.V. विषाणूंची मात्रा वाढत जाते व CD4 च्या पेशी कमी होतात म्हणजेच प्रतिकारशक्ती कमी होते. या पेशी ज्यावेळेस एखाद्या विशिष्ट

प्रमाणापेक्षा कमी होतात, त्यावेळेस त्यांना टी.बी., न्यूमोनिया, वारंवार जुलाब असे रोग होतात. हा काळ वेगवेगळ्या H.I.V. बाधित व्यक्तींबाबत वेगवेगळा असतो. संतुलित आहार, व्यायाम, योगासने ह्यांचा CD4 पेशींवर चांगला परिणाम होतो. चिंता, मद्यपान, वारंवार होणारे रोग यांचा या पेशींवर घातक परिणाम होतो. वेळोवेळी वारंवार होणाऱ्या आजारांचा व्यवस्थितपणे औषधोपचार केल्यास CD4 च्या पेशी कमी होण्याची तीव्रता / वेग कमी होतो व एड्स ही अवस्था होण्याची पुढची पायरी पुढे ढकलणे शक्य होते. प्रत्यक्ष H.I.V. साठी लागणारी औषधे या विषाणूंची वाढ होण्यास खंडता आणते त्यामुळे काही अंशी H.I.V. ची संख्या कमी होते व CD4 पेशींची संख्या एका विशिष्ट पातळीच्या वर ठेवण्यास मदत होते. त्यामुळे टी.बी., न्यूमोनिया असे प्रकारचे आजार आपोआप टळतात. CD4 ची तपासणी करणे H.I.V. बाधित व्यक्तींच्या उपचारांसाठी अत्यंत महत्वाचे असते. दिवसेंदिवस या तपासणीची किंमत कमी होत आहे. सध्या या तपासणीस ८०० ते १२०० रुपये लागतात.

एच.आय.व्ही.च्या उपचारांसाठी औषधयोजना

एच.आय.व्ही.ची लागण झालेल्या व्यक्तीवरील उपचाराचे तीन भाग करता येतील.

१) प्रतिकारशक्ती कमी झाल्यामुळे होणाऱ्या इतर आजारांवरील उपचार :

क्षयरोग, नागीण, जुलाब इत्यादींवर उपचार करायला हवेत. त्यामुळे रुग्णांचं जगणं जास्त सुसह्य होतं, कार्यक्षम होतं. शेवटच्या टप्प्यात असे उपचार वारंवार करावे लागतात, दीर्घकाळ करावे लागतात यांनाही बऱ्यापैकी खर्च येतो पण तुलनेनी ते स्वस्त आहेत.

२) प्रतिबंधक औषधोपचार : प्रतिकारशक्ती कमी झालेल्या व्यक्तींना वारंवार होणारे काही आजार प्रतिबंधक औषधे योजनेने टाळता येतात. बुरशी, एकपेशीय जंतू, क्षयरोग इ. विरुद्ध अशाप्रकारचे प्रभावी औषधयोजना करता येते.

३) प्रत्यक्ष एच.आय.व्ही.च्या लागणीवर उपचार म्हणून तीन प्रकारची औषधे सध्या वापरात आहेत. मानवी शरीरात विषाणू शिरल्यानंतर त्याचे जीवनचक्र पूर्ण होण्याच्या गुंतागुंतीच्या प्रक्रियेतील विविध टप्प्यांमध्ये अडथळे उभे करून त्या प्रक्रियेची गती कमी करण्याचे काम ही औषधे करतात

१) रिव्हर्स ट्रान्सक्रिप्टेज इनहिबिटर्स
२) नॉन न्यूक्लिओसाईड रिव्हर्स ट्रान्सक्रिप्टेज इनहिबिटर्स आणि
३) प्रोटीएज इनहिबिटर्स असे हे औषधांचे प्रकार आहेत. तिन्ही औषधांचा वापर केल्यास, एका व्यक्तीला दरमहा अंदाजे १५००० रु. इतका खर्च येतो.

(महत्वाचा मुद्दा :- एड्ससाठीच्या उपचारांमध्ये सध्या जी औषधे वापरली

जातात, ती हा आजार कायमचा बरा करू शकत नाहीत, आजार वाढण्यावर पूर्णपणे निर्बंध ठेवू शकत नाहीत आणि अनेकदा त्यांचे दुष्परिणाम असतात. ही औषधे एकदा सुरु केल्यावर कायम घ्यायची असतात. याशिवाय ही औषधे काही महिन्यांपूर्वी प्रचंड महाग असल्यामुळे सर्वसामान्य लोकांना परवडणेही शक्य नव्हते.) परंतु नजीकच्या काळात या औषधाची किंमत कमी झाल्यामुळे सर्वसामान्य माणूस ही औषधे घेण्याचा विचार करू शकतो. दिवसेंदिवस या औषधाची किंमत कमी होत आहे.

एड्ससाठीच्या प्रतिबंधक

लसीबद्दल :

जगभरातील शास्त्रज्ञांच्या मताने नजीकच्या ५ ते १० वर्षांच्या काळात एच.आय.व्ही. विरोधी लस सापडून ती उपलब्ध होण्याची शक्यता नाही. एच.आय.व्ही. विरुद्ध लस तयार करणे हे अत्यंत कठीण काम आहे. कारण हा विषाणू आपले स्वरूप वेगाने बदलत राहतो. एव्हाना या विषाणूचे

विविध प्रकार आणि उपप्रकार आढळले आहेत. त्या सर्व जगभर पसरले आहेत. हे सर्व खूप कठीण आहे. क्षयरोग आणि एच.आय.व्ही. एक धोकादायक जोडगोळी ज्या समाजात आधीच क्षयरोग मोठ्या प्रमाणावर अस्तित्वात आहे, तेथे एच.आय.व्ही.च्या साथीची भर पडली तर योग्य पध्दतीने आणि तातडीने अटकाव न केल्यास क्षयरोगाची साथ अत्यंत वेगाने पसरत जाते.

क्षयरोगाचे जंतू ज्या व्यक्तीच्या प्रतिकारशक्तीत घट होते त्या व्यक्तीच्या शरीरात अतिशय सहजतेने जागृत होतात. विकसनशील देशांमध्ये बहुसंख्य लोकांच्या शरीरात क्षयांचे जंतू जागृत अवस्थेत नसले तरी निद्रित अवस्थेत

अस्तित्वात असतातच. प्रतिजैविकांचा योग्य वापर करून तातडीने उपचार न केल्यास ज्या व्यक्तीच्या शरीरातील क्षयरोगांचे जंतू संसर्गाच्या अवस्थेत असतात, त्यांच्याकडून खोकल्यावाटे इतरांना ते लागण करू शकतात व इतरांनाही क्षयरोग होण्याची शक्यता वाढते. संसर्गवस्थेतील क्षयरोग असलेली एक व्यक्ती तिच्या जवळपासच्या संपर्कातील सुमारे १० ते १५ व्यक्तींना संसर्ग करू शकते. पूर्वी ५० टक्के ते १०० टक्के व्यक्तींना संसर्गजन्य स्वरूपाचा क्षयरोग होत असे परंतु आता जसजशी एच.आय.व्ही.ची साथ पसरत जाईल तसतशी अधिक संसर्गजन्य स्वरूपाचा क्षयरोग होण्याची शक्यता वाढली आहे. जेव्हा एच.आय.व्ही. किंवा इतर आजारामुळे व्यक्तीची प्रतिकारयंत्रणा कमवूनवत होते, तेव्हा क्षयरोग जागृतावस्थेत येण्यास फारसा वेळ लागत नाही.

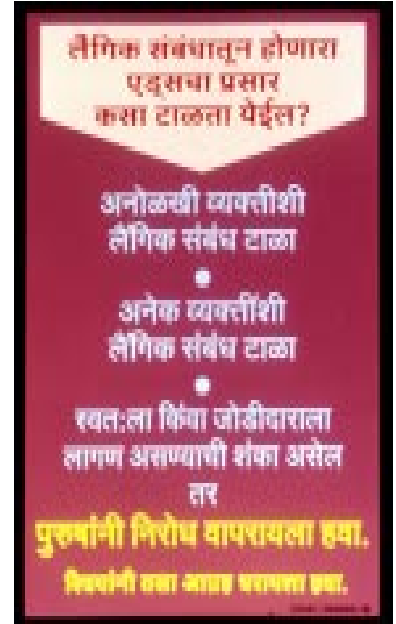
आफ्रिकेत केलेल्या अभ्यासात असे दिसते की एच.आय.व्ही.ची लागण झालेल्या व्यक्तीला क्षयरोग होण्याची ५० टक्के अधिक शक्यता असते. भारत, म्यानमार, नेपाळ, थायलंड या देशांत एड्स

झालेल्या एकूण रुग्णांपैकी ४० ते ६० टक्के रुग्णांना क्षयरोग होतो. त्यामुळे एड्सच्या संबंधातील होणाऱ्या विविध संसर्गजन्य आजारांपैकी क्षयरोग हा सर्वात धोकादायक आजार आहे. सुदैवाने जागृतावस्थेत असलेल्या क्षयरोगावर काही साध्या प्रतिजैविकांचा एकत्र वापर केला असता सहज उपचार देता येतात. त्यामुळे अशा व्यक्ती फार काळ संसर्गजन्यही राहत नाहीत किंवा त्यांना फारसा त्रासही

सहन करावा लागत नाही. असे उपचार अतिशय नियमितपणे घेतल्यास ९५ टक्के व्यक्तीमधील क्षयरोग नष्ट करू शकतात. क्षयरोग आणि एच.आय.व्ही. याबद्दल प्रतिबंधक व काळजी घेण्याचे कार्यक्रम एकत्रितपणे घेतल्यास या साथींना आटोक्यात ठेवण्यासाठी परिणामकारक होतात.

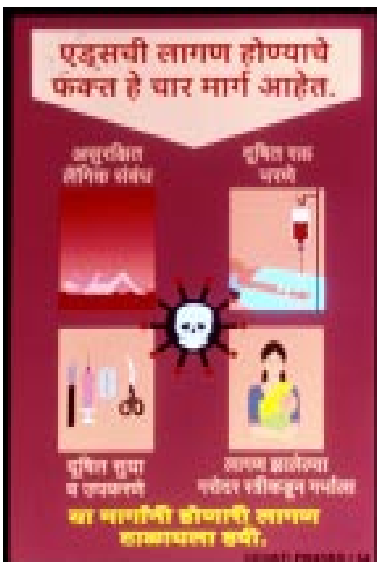
जसजशी एच.आय.व्ही.ची साथ वाढत चालली आहे, तसतशी क्षयरोगाची ही साथ वाढत आहे. अशा परिस्थितीत क्षयरोग पूर्णपणे बरा करणारी प्रभावी औषधे रुग्णांना मिळणे आवश्यक आहे. त्यासाठी आर्थिक सहाय्याची योजना तयार होणे ही आजच्या काळाची एक गरज म्हणावी

लागेल.

एच. आय. व्ही. ची लागण कशी टाळता येईल ?

आपण आपल्या शरीरात या प्राणघातक विषाणूंचा प्रवेश होऊ दिला नाही तर आपण स्वतःच आणि आपल्या कुटुंबाचं एड्सपासून निश्चित संरक्षण करू शकू. यासाठी एड्स कशाकशामुळे होऊ शकतो याची सर्वांना पूर्ण माहिती हवी. यासाठी सर्वांचं (विशेषतः वयात आलेल्या मुलामुलींचं) योग्य प्रकारे लैंगिक आरोग्य शिक्षण व्हायला हवं. एच.आय.व्ही.ची लागण कशी टाळायची याची माहिती डॉक्टरांनी, आरोग्यरक्षकांनी, शिक्षकांनी, राजकीय नेत्यांनी, टी.व्ही.- रेडिओ आणि वृत्तपत्र- मासिकांनी संधी मिळेल तेव्हा आणि वारंवार, सर्वांना करून द्यायला हवी. यासाठी लैंगिक संबंधासारख्या नाजूक विषयावर देखील अधिकवाधिक

मोकळेपणानं बोलायला हवं.

१) सुरक्षित शरीरसंबंध :-

एच्.आय्.व्ही.च्या लागणीमध्ये सर्वात वरचा क्रमांक लैंगिक संबंधातून होणाऱ्या लागणीचा आहे. एकूण लागणीपैकी ७५ ते ८० टक्के लागण लैंगिक संबंधातून झालेली आहे, त्यामुळे एड्सला रोखायचं तर लैंगिक संबंधात जबाबदारीनं वागायला हवं. सर्वात महत्वाचं म्हणजे शक्य तो एकाच, लागण न झालेल्या व्यक्तीशी शरीरसंबंध ठेवावेत. अनोळखी व्यक्तीशी किंवा ज्या व्यक्तीचे इतर अनेकांशी शरीरसंबंध असण्याची शक्यता आहे अशा व्यक्तीशी शरीरसंबंध टाळावेत. एड्सचा संबंध फक्त वेश्यागमनाशीच सातत्याने

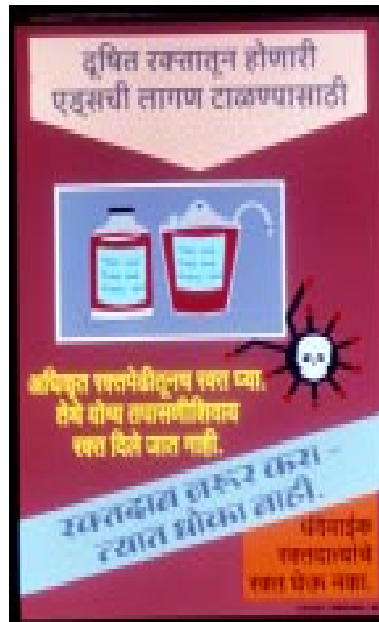
जोडला गेल्यामुळे एक तोटा होतो. धोकादायक ठरू शकतील अशा अनेक संबंधातील धोकाच लक्षात येत नाही. 'वेश्यागमन' या सदरात न मोडणारे परंतु तरीही एकाहून अनेकांशी असणारे शरीरसंबंध आपल्या समाजात खूप मोठ्या प्रमाणावर आहेत. अनेकांचे विवाहपूर्वक/विवाहबाह्य, विषमलिंगी किंवा समलिंगी शरीरसंबंध असतात. त्यातील जोखीम सर्वांच्याच नजरेसमोर आणणं खूपच गरजेचं आहे. 'निरोध' वापरल्याने जंतूचा-

वेगळ एड्सच्याच नव्हे तर इतर लिंगसांसर्गिक आजाराच्या जंतूचा- संसर्ग होण्याचा धोका फार मोठ्या प्रमाणावर कमी होतो, त्यामुळे जर स्वतःला किंवा दुसऱ्या व्यक्तीला संसर्ग झाला असण्याची शंका वाटत असेल किंवा तसे माहिती असेल तर पुरुषांनी निरोध वापरावा. स्त्रियांनी तसा आग्रह धरायला हवा. हस्तमैथुन, आलींगन, मसाज इ. म्हणजेच सुरक्षित शरीरसंबंध. एका जोडीदाराशीच आनंद द्विगुणित करण्यासाठी कामसुत्राचे आसन आचरणात आणा.

"एका बरोबर अनेक आसन हे अनेकाबरोबर एकच आसनापेक्षा बरे. हल्ले लैंगिक संबंधाशिवाय इतर मार्गांनी होणारा एच्.आय्.व्ही.चा प्रसार कसा टाळता येईल ?

२) सुरक्षित सुई :-

जेथे इंजेक्शन देण्याच्या सुया व पिचकाऱ्या खात्रीपूर्वक निर्जंतूक केल्या जातात अशाच दवाखान्यात उपचार घ्यावेत. आपल्याकडे अनेकदा डॉक्टर्स अनावश्यक इंजेक्शन देत असतात. या बदल डॉक्टरांना विचारले तर 'पेशंटच सुई मागतात म्हणून आम्ही देतो' असं ते

सांगतात. खरं तर रुग्णांची काही डॉक्टरांनीच खात्री किंवा समजूत करून दिलेली असते की 'सुई' म्हणजे रामबाण इलाज ! हे दोन्ही बदलायला हवं. काही ठराविक औषधांबाबतीत आणि ठराविक परिस्थितीत इंजेक्शन औषध टोचण्याची गरज असते. शक्यतो अशाच वेळी इंजेक्शन घ्यावं, अन्य वेळी ते टाळावं.

सुंता करण्यापूर्वी, नाळ कापण्यापूर्वी, कान टोचण्यापूर्वी, गोंदण्यापूर्वी वापरण्यात येणारी उपकरणं नीट उकळून घेतली आहेत याची खात्री करून घ्यावी. केस कापताना, दाढी करताना देखील स्वच्छ पात्यांचा उपयोग करायला हवा. जी गोष्ट इंजेक्शनांची तीच अंगात रक्त भरण्याची. दूषित रक्त दिलं गेल्यानं एड्स होण्याची शक्यता वाढते. बहुतेक अधिकृत रक्त पेढ्यांत रक्त देण्यापूर्वी प्रत्येक बाटली ही एड्सच्या लागणीबाबत काटेकोरपणे तपासली जाते. पण दुदैवानं अनेक ठिकाणी अजूनही रक्त तपासणी नीट होत नाही. अनेक जण अजूनही रक्त घेऊन आपल्या आजारी नातेवाईकांना देतात. रक्तदान करण्याचा व्यवसाय गरीबीपोटी, नाईलाजानं करणारे अनेकजण असतात. अशा लोकांमध्येही एच्.आय्.व्ही. च्या लागणीचं प्रमाण बरंच जास्त आहे. रक्त देण्यातून होणारा एच्.आय्.व्ही.चा प्रसार रोखायचा तर डॉक्टर लोकांनीही अगदी जरूर तेव्हाच पेशंटला रक्त द्यावं. (आफ्रिकेतल्याच एका देशात या पध्दतीनं अगदी काटेकोरपणे रक्त देण्यास सुरुवात केल्यानंतर रक्त बाटल्याची गरज ७५% कमी झाली. आपल्याकडेची परिस्थिती देखील फारशी वेगळी नसावी.) व्यवसायिक रक्तदात्यांनी दिललं रक्त वापरू नये. रुग्णांच्या नातेवाईकांनी त्यासाठी रक्तदानास तयार व्हावं. ज्या

व्यक्तींनी एच्.आय्.व्ही.चा संसर्ग होईल,असं काही वर्तन केले असेल (उदा.असुरक्षित शरिरसंबंध) तर अशांनी त्यानंतर ६ महिनेपर्यंत रक्ततपासणी वेगळ्याशिवाय रक्तदान करू नये. वगोणतंही व्यसन वाईटचं. पण विशेषतःमादक पदार्थ शिरेतून टोचून घ्यायचं कटाक्षाने टाळायला हवं.

किमानपक्षी निर्जंतूक सुया वापरण्याची दक्षता घ्यावी. रक्तदान जरूर करा. त्यामुळे तूम्हाला एड्स होण्याची शक्यता नाही. एच्.आय्.व्ही. ची लागण झालेल्या गरोदर स्त्रीकडून गर्भाला (किंवा नवजात बालकाला) होणारी लागण टाळण्याठी एच्.आय्.व्ही.ची लागण झालेल्या स्त्रीने गर्भधारणा टाळवी किंवा गरोदर असल्याचे लक्षात आल्यास गर्भपाताच्या पर्यायाचा विचार करावा. ज्यांना गरोदरपण पुढे सुरू ठेवायचे असेल अशांसाठी गरोदरपणातील काही औषधोपचारांचा पर्यायही आता उपलब्ध आहे; मात्र त्यामुळे लागण होण्याची शक्यता खूप कमी होत असतरी १०० टक्के खात्री देता येत नाही या दोन्ही पर्यायांबाबत अनेक लोक टोक आग्रही असतात. एच्.आय्.व्ही.ची लागण झालेल्या स्त्रियांची सक्तीने नसबंदी कर किंवा अशा गरोदर स्त्रियांचा सकल गर्भपात करावा असे,काहीसे अतिरेक विचार ही मंडळी मांडतात. येथे स्त्रियांच्या वैयक्तित्व अधिकारांना सर्वोच्च स्थान द्यायला हवे. जो कोणता निर्णय घेईल तो तिचा स्वतःचा, आणि असल्या तिच्या कुटुंबांचा असायला हवा.इतर त्यांना योग्य वाटणारे पर्याय त्यांच्या लादणे योग्य होणार नाही. मातृत्वाची ही नैसर्गिक आहे.शिवाय घरात (विशेषतः सासरकडच्या) दडपणाला त

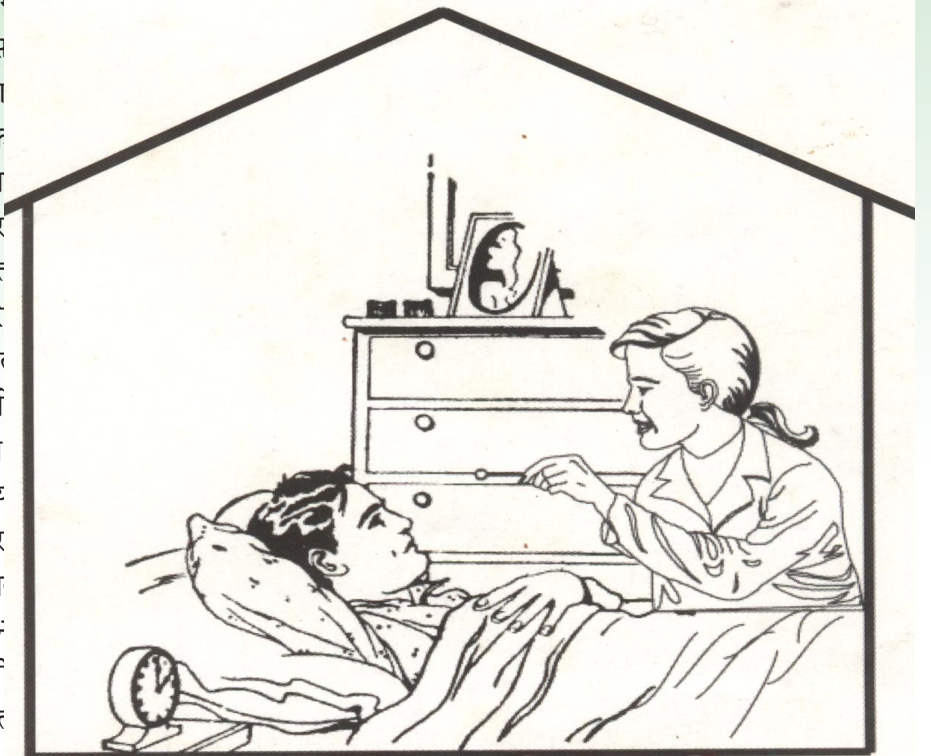
देत (विशेषतः जर त्यांना एच्.आय्.व्ही.ची लागण झाल्याची कल्पना नसेल तर)मूल होवून देता ७-८ वर्षे काढणे अनेक जोडप्यांना शक्य होत नाही .पूर्ण माहिती देवूनही अशा जोडप्यांनी मूल होवू देण्यातली (आणि त्याला लागण असल्याची २५-३० टक्के शक्यता असण्याची) जोखीम घेतली आहे. त्यामुळे सल्ला देणाऱ्यांनी योग्य शास्त्रीय माहिती व उपलब्ध पर्याय निर्णय घेवू इच्छिणाऱ्या स्त्रीसमोर तिला निर्णय घेवू द्यावा.

एड्सच्या रुग्णाची काळजी कशी घ्याल ?

एड्सचा संसर्ग झाल्याचे लक्षात आले तर आपल्याला एक असाध्य, जीवघेणा आजार होणार या कल्पनेनं कुणाचंही मन हळवं होणं स्वाभाविक असतं. आपले मित्र, नातेवाईक

आपल्याला वाळीत टाकतील की काय अशी भीतीही अनेकांना वाटते. अशा वेळी त्या व्यक्तीच्या मनाची जपणूक करायला हवी, त्यांना आधार द्यायला हवा, एकटेपणाची कल्पना त्यांच्या मनात येणार नाही अशी काळजी घ्यायला हवी.

रुग्णाची प्रतिकारशक्ती कमी झालेली असते. त्याचं शरीर आणि अवतीभवती स्वच्छता ठेवायला हवी आणि त्याला पुरेसा आहार द्यायला हवा. लक्षणे दिसू लागल्यावर एड्सचा रुग्ण वारंवार दीर्घकाळ निरनिराळ्या जंतू लागणीमुळे आजारी पडतो. या आजारांसाठी वेळच्यावेळी योग्य उपचार व सल्ला द्यायला हवा. रुग्णाची शुश्रूषा करताना काही साधे नियम पाळले तर तुम्हाला लागण होण्याची शक्यता नाही. रुग्णाचे जुलाब किंवा रक्त यांनी खराब झालेल्या कपड्यांतून किंवा रुग्णाच्या जखमांतून वाहणाऱ्या रसातून मलमपट्टी

– शुश्रूषा करणाऱ्यास संसर्ग व्हायची शक्यता असते. तेव्हा अशा रसांची व कपड्यांची नीट विच्छेदात लावायला हवी. यासाठी बाजारात मिळणारी ब्लिचिंग पावडर वापरावी. दर लिटर पाण्यामागे २ -३ चमचे पावडर टाकून बनवलेले द्रावण निर्जंतुकीकरणासाठी अतिशय उपयुक्त तरीही स्वस्त आहे. संसर्ग होण्याची शक्यता असलेले कपडे उकळावे किंवा क्लोरीनच्या पाण्यात बुडवून ठेवून मग धुवावे. दूषित स्त्रावांचा संपर्क टाळण्यासाठी साधे रबरी हातमोजे वापरावेत. दूषित स्त्राव लागल्यास हात साबणाने व भरपूर पाण्याने धुवावेत.

प्रतिबंध - एच.आय.व्ही.चे (आईकडून होणाऱ्या नवजात बालकांचे)

‘प्रतिबंध हे उपायापेक्षा उत्तम’ (Prevention is better than cure) हे ब्रीदवाक्य सार्वत्रिक आजारांसाठी उपयुक्त आहे. मलेरिया, टायफॉईड असे काही आजार एकदा झाल्यानंतर मनुष्य पूर्णपणे बरा होतो. परंतु काही आजार असे आहेत की, एकदा मनुष्यास त्या आजाराची बाधा झाली तर तो मनुष्य शेवटपर्यंत त्या आजाराच्या बाधीत असतो. आपण डायबिटीस किंवा हाय ब्लड प्रेशरचे रुग्ण पाहिले असतील. किंवा आपण त्यांच्या सहवासात आला असाल तर आपल्याला माहीत असेल की, हे आजार असे आहेत की त्यांची बाधा जर एखाद्या व्यक्तीस झाली तर ती व्यक्ती आयुष्यभर त्या रोगांच्या बाधीत असते. अशा प्रकारची आजारे पूर्णपणे समूळ नष्ट होऊ शकत

नाहीत. परंतु त्यांना आपण आटोक्यात ठेवू शकतो. एच.आय.व्ही. या रोगाचे सुध्दा असेच आहे. HIV या विषाणूची ज्यांना बाधा होते, त्यांना एच.आय.व्ही. पॉझिटिव्ह (बाधीत) असे संबोधतो. आज विज्ञानाने एवढी प्रगती केली आहे की, ह्या एच.आय.व्ही.चा आजार सुध्दा आपण आटोक्यात ठेवू शकतो. (Control) आणि एच.आय.व्ही.च्या क्षेत्रात विज्ञानाने पुढची पायरी गाठली आहे. ती म्हणजे, आज आपण एच.आय.व्ही. ग्रासीत

आईकडून होणाऱ्या नवजात बालकाचे प्रसारण पूर्णपणे थांबवू शकतो.

महिलांना प्रामुख्याने एच.आय.व्ही.ची लागण त्यांच्या पतीपासून होते. गर्भवती माताकडून तिला होणाऱ्या मुलांना HIV ची बाधा होऊ शकते परंतु हे प्रमाण फक्त ३० ते ३५ टक्केच असते. म्हणजे एका मातेने समजा तीन मुलांना जन्म दिला तर फक्त एका मुलालाच HIV होण्याची शक्यता असते. दुसरे उदा. १०० गर्भवती महिला ज्यांना HIV आहे अशांनी

प्रत्येकी एका मुलाला जन्म दिला तर फक्त अंदाजे ३५ मुलांनाच HIV ची बाधा होऊ शकते. राहिलेले ६५ मुले ही एकदम तंदुरुस्त (Normal) असतात. त्यांना HIV ची बाधा होत नाही. परंतु ३५ मुले ज्यांना HIV ची बाधा होऊ शकते, यांना त्यांच्या जन्मापूर्वी ओळखणे शक्य होत नाही.

✽ मुलाला होणारा HIV हा आईला असणाऱ्या HIV बाधेवर अवलंबून असतो. म्हणजे —

१) आईच्या रक्तात / शरीरात HIV या विषाणूचे प्रमाण जास्त असेल तर मुलांना HIV ची बाधा होण्याचे प्रमाण वाढते.

२) आईची प्रतिकारशक्ती जर जास्त असेल तर मुलाला एच.आय.व्ही.ची बाधा होणारे प्रमाण कमी होते.

३) आईच्या गर्भात मुलांची पूर्ण वाढ होण्यासाठी पूर्ण नऊ महिने लागतात. परंतु प्रसूती काळापूर्वी सातव्या किंवा आठव्या महिन्यात झाली तर मुलाला बाधा होण्याचे प्रमाण वाढते.

✽ मुलाला एच.आय.व्ही. तीन मार्गाने आईकडून होऊ शकतो:-

१) ज्यावेळी गर्भ गर्भाशयात असतांना :- म्हणजे नऊ महिन्यात गर्भाची वाढ होत असताना आईकडून एच. आय. व्ही. विषाणू प्रसारीत होऊ शकतो.

२) मुल जन्म होण्याच्या क्रियेत :- ज्यावेळेस बाळ गर्भाशयातील योनीमार्गे जन्म घेतो. त्यावेळेस एच.आय.व्ही.ची बाधा होऊ शकते. यामार्गे एच.आय.व्ही. विषाणू प्रसारित होण्याचे प्रमाण जास्त असते.

३) आईच्या दूधामार्गे :- जन्मानंतर आईच्या दूधावाटे एच. आय. व्ही. विषाणूचा प्रसार होऊ शकतो.

या तीन मार्गांनी नवजात बालकास एच.आय.व्ही.लागण तिच्या मातेपासून होऊ शकते. मुल जन्मल्यानंतर कोणत्या मार्गांनी एच. आय. व्ही. ची लागण झाली हे आजतरी ओळखणे शक्य झाले नाही.

आईकडून होणाऱ्या मुलाला एच.आय.व्ही.चे प्रसारण कमी करण्यासाठी (रोखण्यासाठी) काही प्रतिबंधात्मक उपाय आज उपलब्ध आहेत. त्यामुळे नवजात बाळे एच.आय.व्ही.ची बाधा न लागता जन्मू शकतो.

* प्रतिबंधात्मक उपाय:-

१) औषधे:- काही प्रकारची औषधे एच.आय.व्ही.चे प्रसारण कमी करण्यासाठी सिद्ध झाले आहेत. एखादी महिला गर्भवती झाल्यानंतर (गर्भ गर्भाशयात असताना) साधारणतः औषधे घ्यावी लागतात.

2) AZT(Zidovudine) (झायडोवूडीन) नावाची औषधे आईकडून होणाऱ्या एच.आय.व्ही.चे प्रसारण कमी करण्यासाठी सिद्ध झाले आहेत. AZT हे पहिले औषध साधारणतः गर्भवतीच्या चौथ्या महिन्यापासून मूल जन्मेपर्यंत कधीही चालू करता येतात. AZTच्या गोळ्या दिवसातून ३ते४ वेळेस घ्याव्या लागतात. परंतु या गोळ्या एकदा चालू केल्यानंतर मध्ये बंद करता येत नाही. हेच औषध बाळाला जन्मानंतर सहा आठवडे देण्यात येते. ही औषधे वैद्यकीय डॉक्टरांच्या सल्ल्याप्रमाणे घ्यावयाचे असतात.

३) नेवीरेपीन नावाचे औषध सध्या प्रतिबंध करण्यात सिद्ध झाले आहेत. हे नेवीरेपीन औषध फक्त एका वेळेस आईला व एका वेळेस बाळाला द्यावे लागते. आईला ज्यावेळी प्रसूतीच्या संवेदना चालू होते त्यावेळेस व बाळाला जन्मानंतर लगेच द्यावे लागतात.

४) सिझेरियन सेक्शन:- एच.आय.व्ही.चे प्रतिबंध करण्यासाठी सिझेरियन सेक्शन (ऑपरेशन

करून बाळाला जन्म देणे) उपयुक्त आहे असे सिद्ध झाले आहेत. परंतु हे सिझेरियन सेक्शन प्रसूतीच्या वेदना चालू होण्यापूर्वी करणे गरजेचे असते.

नवजात बालकास दुध न पाजणे

आईच्या दूधावाटे एच.आय.व्ही.चे प्रसारण होऊ शकते. त्यामुळे या मार्गाला आडकाठी केली तर एच.आय.व्ही.चे प्रसारण न होण्याची शक्यता होते. परंतु आईचे दूध बाळाला न मिळाल्यामुळे बाळाला जुलाब, न्यूमोनिया असे प्राणघातक आजार होऊ शकतात. आईचे दूध न देणे हे ठरल्यानंतर दुसरे आईचे किंवा पावडरचे दूध देणे जरूरी असते. बाटलीचा वापर करणे हे प्राणघातक ठरू शकते. हे दूध देण्यासाठी वाटी व चमचा याचा वापर करणे जरूरीचे आहे. यासाठी आई ही सुशिक्षित किंवा आईला चांगल्यारित्या समजावणे जरूरीचे असते. आई जर बाळाला काळजी घेऊ शकत नसेल तर तिने तिचे अंगावरचे दूध देणे परवडण्यासारखे आहे. हे सर्व करण्याआधी वैद्यकीय / तज्ञ डॉक्टरांचा सल्ला घेणे जरूरीचे असते.

* खर्च:-

हे प्रतिबंध उपाय करताना खर्च लागतो. काही महिन्यापूर्वी या औषधाची किंमत खूपच जास्त होती. त्यामुळे सर्वसामान्य माणसांना परवडण्यासारखे नव्हते. परंतु नजीकच्या काळात या सर्व औषधांची किंमत कमी झाल्याने सर्वसामान्य माणसास सुद्धा खर्च करणे परवडण्यासारखे आहे.

AZT (zidovudine) झायडोवूडीन हे औषधाचा खर्च महिन्याकाठी १२०० ते १५०० रु. पर्यंत येतो अंदाजे ४० ते ५० रुपये प्रति

दिवस. नेवीरेपीन ही एकच गोळी आईस व काही प्रमाणात बाळाला द्यावी लागते. या औषधाचा खर्च फक्त ३०० ते ४०० रु.पर्यंत येतो. सिझेरियन हे ऑपरेशन असल्याकारणाने यासाठी खर्च येतो. तो डॉक्टर / नर्सिंग होम/ हॉस्पिटलप्रमाणे (अवलंबून) असतो.

आईचे दूध न पाजणे ठरवल्यास आयते दूधपावडर व डब्याच्या दुधासाठी खर्च अंदाजे ४०० ते ५०० रु. महिना येतो. हे सर्व करण्यासाठी साधारणपणे ७००० ते ८००० रु. पर्यंत खर्च येतो व हा खर्च वेगवेगळ्या गोष्टींवर सुद्धा अवलंबून असतो.

* प्रतिबंधाचे प्रमाण:-

सर्वच पेशंट हे सर्व औषध सिझेरियन सेक्शन, बाळाला दूध न पाजणे व बाळाला औषध या सर्व गोष्टी करू शकत नाही. त्यामुळे प्रतिबंधाचे प्रमाण वेगवेगळे असते. अंदाजे सर्वच प्रतिबंधात्मक उपाय योजले तर एच.आय.व्ही.चे प्रतिबंध होऊ शकते व बाळाला होणारे एच.आय.व्ही. प्रसारण खूपच कमी होईल. ज्या व्यक्तींनी प्रतिबंधात्मक उपाय योजिले नाही त्यांच्यापासून होणाऱ्या बाळाला एच.आय.व्ही. लागण्याची शक्यता ३० ते ३५% असते. ज्या व्यक्तींनी सर्व प्रतिबंधात्मक उपाय योजिले आहे. अशांना ही बाधा ९५ ते ९६ टक्क्यापेक्षा कमी होते म्हणजे ४ ते ५ टक्के मुलांनाच एच.आय.व्ही.चे प्रसारण होण्याची शक्यता असते. एच.आय.व्ही.च्या युगात आईकडून बाळाला होणाऱ्या एच.आय.व्ही.चे प्रसार कमी करणे हाच एक प्रतिबंधात्मक उपाय आहेत की जेणे करून नवीन रुग्ण एच.आय.व्ही. मुक्त जन्म घेऊ शकतो. आजच्या युगात नविन एच.आय.व्ही.चा रुग्ण तयार होऊ नये हेच हिताचे आहे. त्यामुळे प्रतिबंधात्मक उपाय योजले तर जन्मलेले बालक जे

एच.आय.व्ही.पासून मुक्त आहे ते पूर्णपणे त्याचे जीवन यशस्वी पणे मार्गी लावेल, व देशाचे एच.आय.व्ही.चे बोज कमी करण्यास मदत करेल.

एच्. आय. व्ही. / एड्स बाधित व्यक्तीबरोबर वागताना .

१) त्यांना सहानुभूती द्या व प्रेमाने वागा.

२) रुग्णांना त्यांच्या रोगांची जाणीव करून देऊ नका. ते फारसे महत्वाचे नसते.

३) त्यांचे कुटुंबातील स्थान तेच राखून ठेवा की जे, एच्.आय.व्ही.

होण्याअगोदर होते.

४) कधी, कोठे एच्. आय. व्ही (H.I.V.) पासून ग्रासीत झाले हे माहिती करण्याचा प्रयत्न करू नका.

५) त्यांना त्यांच्या रोजच्या कामामध्ये जाण्यास प्रवृत्त करा कारण त्यांना विश्रांतीची काहीही गरज नसते.

६) त्यांना त्यांच्या पत्नी,

मुलांपासून वेगळे करू नका कारण त्यांचा सहभाग व हातभार खूप मोठा असतो.

७) त्यांना दररोज कुठल्यातरी गोष्टीत मन राहण्यास पार पाडा कारण त्यामुळे त्यांचा एक चांगला वेळ वाया जाणार नाही.

८) त्यांच्या मनावरचा ताण कमी करण्यास त्यांना मदत करा

९) त्यांना जेवण भरवताना हातमोजेचा वापर करू नका.

१०) त्यांना शारीरिक व्यायाम, योगा किंवा विपश्यना (मेडिटेशन) करण्यास प्रवृत्त करा त्यामुळे त्यांचे जीवन मान वाढेल.

११) त्यांच्या सवयी बदलल्यास त्यांना नेहमी सांगा जसे, तंबाखू खाणे, दारू पिणे, नशा करणे वगैरे त्यांना त्यांच्या आरोग्याची दख्खल तपासणी करण्यास सांगा.

१२) त्यांचे एच्.आय.व्ही. चे रिपोर्ट त्यांच्या मालकांना, मित्रांना किंवा बाकी व्यक्तींना सांगू नका.

एच्.आय.व्ही. / एड्स रुग्णांनी घ्यावयाची काळजी उपचार पद्धती.

१) एच्.आय.व्ही. बाधित व्यक्तींनी भरपूर प्रमाणात प्रथिने,विटॅमीन असलेले जेवण घेणे जरूरीचे असते.

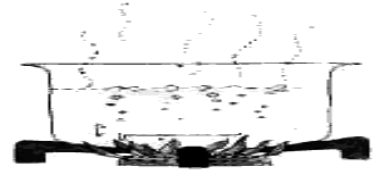
२) अशाव्यक्तींनी चांगल्या प्रकारची विश्रांती घ्यावयास हवी.

३) अशा व्यक्तींनी रक्त व आपले अवयव दान करणे टाळावे .

४) लैंगिक संबंधात निरोधचा वापर करावा.

५) बाहेरील उघड्यावरचे पदार्थ

टाळावे. सिगारेट ओढणे, दारू पिणे, नशा करणे या सवयी टाळाव्यात.

६) नेहमी उकळलेले पाणी प्यावे.

७) नियमितपणे व्यायाम व योगा करावा.

८) औषधे दररोज वेळेप्रमाणे व नियमित द्यावी.

९) काही त्रास जरी नसल्यास एड्स तज्ञ डॉक्टराकडे दर सहा महिन्यांनी तपासण्यासाठी जावे.

१०) सर्वसामान्य तक्रारी म्हणजे ताप. खोकला, जुलाब यावर ताबडतोब उपचार करावा.

११) एड्स तज्ञ डॉक्टरांकडून सल्ला घेऊनच प्रत्यक्ष एच्. आय. व्ही. च्या लागणीवरची औषधे घ्यावीत कारण एकदा अशा प्रकारची औषधे चालू केल्यानंतर आयुष्यभर घ्यावी लागते व अशी औषधे फक्त ज्या व्यक्तीची प्रतिकार शक्ती कमी आहे अशा व्यक्तीनाच जरूरी असते. बाकीच्या एच्.आय.व्ही. ग्रासीत व्यक्ती ज्यांची प्रतिकारशक्ती चांगल्या प्रकारची आहे. अशा व्यक्तींना ही औषधे घेण्याची आवश्यकता नसते. यासाठी एच्.आय.व्ही. / एड्स तज्ञ डॉक्टरांकडूनच सल्ला घ्यावा.

१२) एच्.आय.व्ही. आहे की नाही हे पाहण्यासाठी पुन्हा पुन्हा तपासणी करण्याची जरूरी नाही. त्या व्यक्तिरिक्त सीडी४ / सीडी८ ही तपासणी की जी आपली प्रतिकारशक्ती

ठरवते, ही तपासणी दर सहा महिन्यांनी करणे जरूरी असते.

एच्.आय्.व्ही. / एड्स आणि न्याय व मूलभूत मानवी अधिकार:

एच्.आय्.व्ही. / एड्सच्या साथीला सामोरं जाताना पुष्कळदा समाजात / अनावश्यक उपाय केले जातात. त्यामुळे कित्येकांचे माणूस म्हणून जे मूलभूत हक्क असतात ते डावलले जातात. 9वैयक्तिक अधिकार की सार्वजनिक आरोग्य“ हा दीर्घकालीन चर्चेचा विषय आहे. तरीही

सार्वजनिक आरोग्याचं रक्षण होण्यासाठी मानवी हक्कांचा आदर करणे ही आवश्यक गोष्ट आहे. या विषयातल्या तज्ञांना गेल्या १५ वर्षांहून जास्त काळात ही गोष्ट ठळकपणे जाणवली आहे. माहिती, शिक्षण, आरोग्य आणि समता याबाबतीतील महत्वपूर्ण हक्कांवर सगळीकडे पसरलेल्या भितीमुळे आधीच परिणाम झाले आहेत.

या संदर्भात या बाबींकडे काळजीपूर्वक

लक्ष देणे आवश्यक आहे.

मानवी हक्कांचा एच्.आय्.व्ही. / एड्सच्या संदर्भात दुरुपयोग कशा प्रकारे होतो?

एच्.आय्.व्ही.साठी सक्तीची तपासणी केली तर सार्वजनिक आरोग्याला हातभार लागतो. या गैरसमजातून त्याकरता आवाहन करणे:

सार्वजनिक आरोग्याच्या दृष्टीनं महत्वाचं असं एकही कारण नाही की ज्यासाठी अशा तपासणीची गरज असते. एकतर ही तपासणी खूप महागडी असते आणि दुसरं म्हणजे त्यातून मिळणारी माहिती जेमतेम सहा महिन्यात निरुपयोगी होते. तसंच व्यक्तीला लागण असली तरी तपासणीत निदान न होण्याच्या अवगुंठीत काळामुळे घोटाळा होऊ शकतो. सक्तीच्या तपासणीमुळे लपवाछपवी आणि फसवणूक याला उत्तेजन मिळू शकते. शिवाय एखाद्या वेळी कितीजण प्रत्यक्ष लागण झालेले आहेत हे जाणून घेण्यासाठी, प्रश्नाची व्याप्ती समजून घेण्यासाठी, इतर मार्ग असतात. त्यासाठी प्रत्यक्षातील त्या व्यक्ती कोण हे माहित असायचे कारण नसते.

एच्.आय्.व्ही.ची लागण झालेल्या व्यक्तीला अटक करणे / वेगळे टाकणे किंवा हालचालीवर बंधन आणणे.

सार्वजनिक आरोग्याकरता एच्.आय्.व्ही. / एड्सची लागण झालेल्या कोणाच्याही हालचालींवर निर्बंध आणण्याची काहीही गरज नसते.

लग्न करणं, होऊ देणं या हक्कांवर गदा आणली जाणे.

एच्.आय्.व्ही.ची लागण होऊन जगत असलेल्या व्यक्ती आणि त्याची काळजी घेणाऱ्या व्यक्ती यांना लग्न करण्याचा व मुलं होऊ देण्याचा हक्क आहे. मात्र हा

निर्णय त्यांनी पूर्ण विचारांनी आणि सल्लामसलती नंतर घेतलेला असावा. (लागण झालेल्या व्यक्तीने हे माहित असतानाही जोडीदाराला सांगितले नाही व फसवून लग्न केले तर तो गुन्हा होतो.)

एच्.आय्.व्ही.ची लागण झालेल्यांना सामाजिक सुरक्षा, मदत, आधार आणि शुश्रूषा वगैरे मिळण्याची इतर कोणत्याही व्यक्तीएवढीच गरज असते.

एच्.आय्.व्ही.ची लागण झालेल्या व्यक्तींना शिक्षण घेण्याचा हक्क नाकारणे.

एच्.आय्.व्ही.ची लागण असलेल्या व्यक्तींना त्यांची तब्येत साथ देते तोपर्यंत आपली इच्छा असल्यास आपले शिक्षण पूर्ण करण्याचा हक्क आहे.

एच्.आय्.व्ही.ची लागण झालेल्या व्यक्तींना काम करण्याची मुभा न दिली जाणे.

सहज स्पर्शामधून एच्.आय्.व्ही.ची लागण होत नाही. अशा व्यक्तींनी जोपर्यंत

तब्येत साथ देते तोपर्यंत आपली इच्छा कुशलता वापरून आपल्या कुटुंबाला व समाजाला हातभार देण्यास हरकत नसावी.

एच्.आय्.व्ही.ची लागण झालेल्या व्यक्तीपर्यंत आरोग्यसेवा पोहोचू न देण्याचे अथवा पूर्णपणे आरोग्यसेवा मिळू नये म्हणून प्रयत्न करणे.

विशेषतः एच्.आय्.व्ही.च्या साथीच्या सुरुवातीला आरोग्यसेवक अशा लागण झालेल्या रुग्णांवर उपचार करण्यास बऱ्याचदा नकार देतात. नंतर धोरण ठरवणारे लोक 'खर्च वाढवणार' म्हणून एच्.आय्.व्ही.ची लागण झालेल्या लोकांकडे बोट दाखवतात. अनेकदा असाही प्रश्न विचारला जातो की नाही तरी ही माणसं मरणारच आहेत तर त्यांच्यावर कशाला उपचार करायचे ? ही उदाहरणं वैद्यकीय व्यवसायातील नीती आणि व्यक्तिगत हक्क, दोन्हीची पायमल्ली करणारी आहेत.

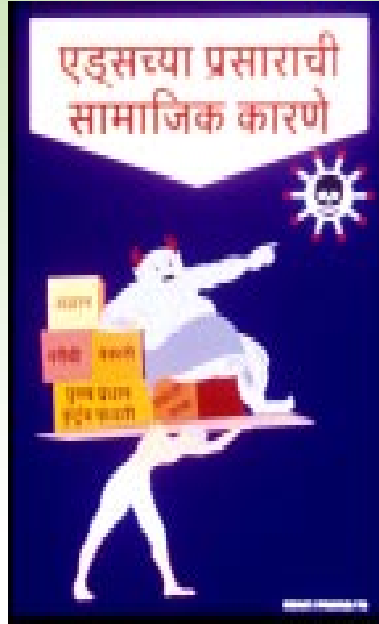
खाजगी आयुष्यात ढवळाढवळ करणे.

एखाद्या व्यक्तीला एच्.आय्.व्ही.ची लागण झाली आहे अशी शंका जरी झाली तरी तिचे नाव, पत्ते प्रकाशित करणे वगैरे सारख्या घृणास्पद, लाजिरवाण्या गोष्टी केल्या जातात. त्यांची सार्वजनिक आरोग्याच्या दृष्टीने गरज आहे असं म्हटलं जातं. या गोष्टीमुळे व्यक्ती आणि कुटुंबीयांचं नुकसान होऊ शकतं आणि सार्वजनिक आरोग्याच्या दृष्टीने ही गोष्ट अजिबात जरूरीची नसते.

एच्.आय्.व्ही.च्या निदानाबाबत गुप्तता राखणं, तसंच तपासणी, उपचार आणि संपर्क याबाबतीत, नोकरी व आरोग्यसेवेच्या बाबतीतील सर्व गोष्टी काळजीपूर्वक पाहणे गरजेचे आहे. लोकांना त्यांच्या खाजगी आयुष्याच्या गुप्ततेबद्दल भरवसा वाटायला हवा. नाहीतर लोक तपासणी, सल्ला किंवा शुश्रूषेसाठीही पुढे येणार नाहीत.

माहिती उपलब्ध होणे, आरोग्यसेवा आणि प्रतिबंधात्मक उपाय याबाबतीत सर्वांना समान संधी मिळायला हवी ज्यामुळे लागण टाळता येणं, लागण झाल्यास मार्गदर्शन व शुश्रूषा मिळणे या सर्व गोष्टी शक्य होतील.

अल्पसंख्यांक, मुलं, विस्थापित, स्थलांतरित, गरीब आणि वंचित असा समाजातला भाग, समलिंगी संबंध ठेवणारे पुरुष, शरीर विक्रय व्यवसायातील स्त्री-पुरुष व सुईवाटे अमली पदार्थ घेणारे लोक यांच्याशी भेदभावाने वागणे ही गोष्ट नैतिकतेबद्दल अवाजवी प्रौढी बाळगणाऱ्यांकडून होते. अशा प्रकारच्या गोष्टी मानवी हक्कांची पायमल्ली करणाऱ्या घटना म्हणून ठळकपणे मांडल्या

पाहिजेत.

एड्स व अर्थव्यवस्था

एच्.आय्.व्ही. व एड्स हे आपल्या अर्थव्यवस्थेतील प्रत्येक घटकावर परिणाम करतात. देशाची श्रमशक्ती असणाऱ्या तरुण कर्मचाऱ्यांना त्यांच्या आयुष्यातील सर्वात सक्षम काळातच एड्स नष्ट करतो. विविध अभ्यासांतून असं लक्षात आलं आहे की १५ ते ४५ वयोगटातील व्यक्तींना एच्.आय्.व्ही. ची लागण सर्वाधिक प्रमाणात झालेली आहे. एच्.आय्.व्ही.च्या

संसर्गामुळे उद्भवणाऱ्या लक्षणांनी सुरुवातीच्या उत्पादन-क्षमता दरवर्षाला जवळ जवळ २० टक्के इतकी कमी होते आणि एड्स झाल्यावर होणाऱ्या आजारांमुळे व्यक्तीची उत्पादन-क्षमता १०० टक्के घटते. आजारी व्यक्तीकडे लक्ष देण्यासाठी कुटुंबातील इतर व्यक्तींना कामावर गैरहजर राहावे लागल्याने उत्पादन क्षमतेवर विपरीत परिणाम होतो.

एच्.आय्.व्ही.चा जसा जसा जास्त प्रसार होतो तशा शेतीतून निघणाऱ्या उत्पादनाबाबत अनेक अडचणी येतात. एच्.आय्.व्ही.चा ग्रामीण भागात प्रसार झाला की शेतीमध्ये काम करणाऱ्या मजुरांचा पुरवठा कमी होणार, त्यामुळे शेतकऱ्यांना अधिक पैसा देणारी पण कष्टांची पिकं काढता न आल्यामुळे कमी पैसा देणाऱ्या हलक्या पिकांचं उत्पादन करावं लागेल. शेतीतून मिळणाऱ्या वैयक्तिक उत्पन्नाचं प्रमाण कमी होईल आणि अधिक पैसा मिळवून देणाऱ्या उत्पादनात घट झाल्यामुळे त्यामधून येणाऱ्या राष्ट्रीय संपत्तीत आणि परकीय चलनातही घट होईल.

आटोक्यात न येणारी एच्.आय्.व्ही.ची साथ उत्पादन व्यवसायावर परिणाम करेल. उदा.शहरांमध्ये काम करणाऱ्या कुशल व्यावसायिकांमध्ये एच्.आय्.व्ही.ची लागण पसरल्यामुळे कामावर वारंवार अनुपस्थित राहणं, आरोग्य सुविधांवर अधिक प्रमाणात पैसा खर्च होणं आणि उत्पादकता घटल्यामुळे उत्पन्नाचाही प्रमाण घटणं अशा स्वरूपाची लक्षणं आढळू लागतील. देशाच्या एकूण वाहतुकीच्या, विशेषतः रस्त्यावरील आणि जलवाहतुकीच्या, व्यवसायावरही मोठा परिणाम होईल. ट्रक ड्रायव्हर्स, नाविक आणि खलाशी यांना आपल्या कुटुंबापासून बराच काळ लांब राहायला लागतं. त्यांची

वर्तणूक धोकादायक राहण्याचा संभव अशा वेळी जास्त असतो आणि सर्वसामान्य लोकांपेक्षा अशा व्यक्तींमध्ये लिंगसासर्गिक आजार व एच्.आय.व्ही. मोठ्या प्रमाणावर आढळतात. सध्याचे कर्मचारी आजारी पडल्यास नवीन आणि कदाचित कमी अनुभवी लोकांची भरती करावी लागेल. त्यामुळे अपघातांचे प्रमाण वाढून एकूण नुकसान अधिक होईल. वाहतुकीवरचा खर्च वाढेल. विम्याच्या नुकसान भरपाईची किंमतीत आणि त्यामुळे विम्याच्या हप्त्यांतही वाढ होईल.

शिक्षणक्षेत्रावरच्या एच्.आय.व्ही.च्या परिणामांमुळे शिक्षक व इतर कर्मचाऱ्यांच्या कार्यशीलतेमध्ये घट होईल. उपलब्ध असलेल्या सुशिक्षित कर्मचाऱ्यांच्या संख्येत घट होईल. जितक्या प्रमाणात पालक आजारी पडतील तितक्या प्रमाणात त्यांच्या मुलांना शिक्षण अर्धवट सोडून कामाला लागणं, कुटुंबाला आधार देणं आणि आजारी पालकांची काळजी घेणं अशी कामं करावी लागल्यामुळे गैरहजेरी वाढेल. उपलब्ध असलेल्या सुशिक्षित कर्मचाऱ्यांच्या संख्येत घट होईल, तरुण विद्यार्थ्यांच्या धोकादायक लैंगिक वर्तणुकीत वाढ झाल्यास लागणीचे प्रमाण वाढून त्यांच्या शिक्षणावर होणारा खर्च तर वाया जाण्याची शक्यता वाढेलच पण समाजासाठी त्यांच्या शिक्षणाचा उपयोग ही करून घेता येणार नाही.

अर्थतज्ञांच्या अंदाजानुसार एच्.आय.व्ही.च्या लागणीचा परिणाम म्हणून आरोग्यसेवांवरील खर्च दहापट वाढेल आणि अंदाजपत्रकात आरोग्यासाठी तरतूद केलेल्या एकूण रकमेपैकी ३० टक्के खर्च फक्त आरोग्यसेवा पुरवण्यासाठीच करावा लागेल.

अशा तऱ्हेने आपल्या लक्षात येईल की आटोक्यात न राहिलेल्या, हाताबाहेर गेलेल्या एच्.आय.व्ही.च्या साथीचे

परिणाम व्यक्तीबरोबरच कुटुंब, समाज आणि समाजातल्या प्रत्येक व्यवस्थेवर होणार आहेत.

एड्सबद्दल संवाद साधताना

एखादा वृत्तांत बातमी म्हणून दिला जातो तत्पूर्वी त्याची सत्यता पडताळून पाहणं अत्यंत गरजेचं आहे. वृत्तपत्राचा खप वाढवण्यासाठी खळबळजनक अथवा सनसनाटी बातमी देत असताना अनेकदा त्यात वस्तुस्थितीबद्दल अयोग्य माहिती दिली जाण्याची शक्यता असते. करण्याच्या नादात त्या बातमीच्या आशयाकडे पूर्ण दुर्लक्ष होऊ शकते. एच्.आय.व्ही./एड्सच्या बाबतीतील

गैरसमजच पोहोचतात. उदाहरणार्थ एका बातमीमध्ये – “पुण्यातील प्रत्येक पाच व्यक्तींमागे एकास एच्.आय.व्ही. ची लागण झाली असल्याचे आढळले आहे.” असे अतिशयोक्तीपूर्ण विधान केलं गेल्यामुळे वाचणाऱ्याला धक्का बसण्याची शक्यता नाकारता येत नाही.

बराच काळ एच्.आय.व्ही./एड्सबद्दलच्या बातम्यांचं स्वरूप अत्यंत नकारात्मक असायचं. एच्.आय.व्ही.ची लागण झाली असं कळताच एखाद्याने ‘आत्महत्या केली’ किंवा ‘खून केला’ अशा बातम्यांमुळे या आजाराबद्दल दहशतीचं वातावरण तयार होतं. आपल्याला या आजाराबद्दल भीती निर्माण न करता

“शिंतोडे उडवण्यापूर्वी थोडा विचार करा.”

आकडेवारी अनेकदा अतिशयोक्तीपूर्ण किंवा फुगवून दिली जाते. कधीकधी आकडेवारी तिच्याबरोबर अपेक्षित असलेला संदर्भ न देताच टाकली जाते. अशावेळी छापून आलेल्या बातमीचं विश्लेषण न होता लोकांपर्यंत फक्त

सत्य वृत्तांत देऊन माहितीचा प्रसार करायचं उद्दीष्ट ठेवायला हवं. आपण दिलेल्या बातमीमुळे लोकांच्या काय प्रतिक्रिया येऊ शकतील याचा एच्.आय.व्ही. / एड्स या नाजूक विषयाच्या बाबतीत विशेष विचार

व्हायला हवा. मजकुराची निवड या निकषावर केली जावी. नुकतीच ‘पुण्यात एका व्यक्तीने आपल्याला एड्स झाला आहे असं वाटून आपल्या पत्नीची आणि मुलांबाळाची निर्घृण हत्या केली’ अशी बातमी सर्व वृत्तपत्रांत आली होती. बातमी देणं हे वृत्तपत्रांचं काम असलं तरी कोणत्या गोष्टींवर भर द्यायला हवा हे विचारपूर्वक ठरवायची गरज आहे. या बातमीमध्ये सदर व्यक्तीचं नाव, पत्ता वगैरेची सविस्तर माहिती दिली आहे. एच्.आय्.व्ही./ एड्ससंदर्भात गुप्तता राखण्याबद्दल एकीकडे सर्व पातळ्यांवर आवाहन होत असताना या बातमीत केलेला नाव, पत्त्याचा उल्लेख योग्य नाही. बातमी आकर्षक करण्याकरता वापरल्या गेलेल्या तीव्र स्वरूपाच्या शब्दांमधून त्या व्यक्तीबद्दल आणि तिच्या निकटवर्तीयांबद्दल फारसा विचार केला असं वाटत नाही. संवेदनशील दृष्टीकोनातून किंवा मानवतावादी भूमिकेतून या गोष्टीचा विचार व्हायला हवा होता. तसंच, या बातमीला या वृत्तपत्रात पहिल्या पानावरचं महत्त्वपूर्ण स्थान दिलं गेल्यामुळे इतक्या नैराश्यपूर्ण बातमीकडे लोकांचं लक्ष जाणार आणि एच्.आय्.व्ही./ एड्सची लागण असलेले सगळेजण असे भयंकर वागतात की काय? असं वाटून त्यांच्याकडे रुग्ण म्हणून न पाहता धोकादायक व्यक्ती अथवा गुन्हेगार असंही पाहिलं जाण्याची शक्यता उद्भवते. याहून महत्त्वाचं म्हणजे एच्.आय्.व्ही. सहित जगणाऱ्या अनेकांच्या भावनांवर या बातमीनी अतिशय विपरीत परिणाम झाला.

काही वृत्तपत्रांमधून पुरेशी छाननी न करता ‘आम्ही एड्स बरा करतो, एड्सवर औषध / उपाय सापडला’ अशा प्रकारच्या बातम्या ठळकपणे छापल्या जातात. यामुळे लोकांची दिशाभूल होते. बऱ्याचदा केवळ अशा बातम्यांवर विश्वास ठेवून लोक भोंदूगिरी करणाऱ्यांच्या मागे जातात. या प्रकारात वेळ व शक्तीच्या अपव्ययाबरोबर लोकांचं आर्थिक नुकसान मोठ्या प्रमाणावर होतंच पण वास्तवात अजून काही उपाय सापडलेला नाही हे लक्षात आल्यावर फसवणूक झाल्याची भावना आणि तीव्र निराशा पदरी पडते. त्यामुळे या बाबतीत वृत्तपत्रांनी जागरूक राहायला हवं. अशा बातम्या न छापणं आणि अशा प्रकारच्या जाहिरातींना आपल्या वृत्तपत्रात स्थान न देणं हे धोरण लोककल्याणासाठी स्वीकारायला हवं.

जाहिराती व लेख

जाहिरातींचा लोकांपर्यंत पोहोचण्यासाठी परिणामकारक उपयोग होतो. जाहिरातीमध्ये जर भडक/ बटबटीत शब्दांचा वापर केला तर त्याचा लोकांवर निश्चितपणे अयोग्य परिणाम होतो. म्हणून अशा प्रकारच्या शब्दांचा मोह टाळून वास्तववादी भाषा आपण स्वीकारायला हवी म्हणजे वस्तुस्थितीबद्दल कुठेही गैरसमज न होता स्पष्टता येऊ शकते.

उदाहरणार्थ, एका जाहिरातीमध्ये एच्.आय्.व्ही.ची लागण झालेल्या व्यक्तीने त्याच्या मित्राला लिहिलेलं पत्र दाखवलं आहे. पत्राशेजारी रक्षापात्रामध्ये अर्धवट जळलेली सिगारेट ठेवलेली आहे. पत्रातल्या मजकुरामध्ये खूपच तीव्र शब्दांचा / वाक्यांचा वापर

केला आहे. रोगाचा बळी, शिकार, या आजाराची लागण होऊन जगणे म्हणजे नरकात असल्याप्रमाणे आहे. मुलांचा गळा माझ्यामुळे घोटला जाणार आहे, मर्दानीपणाची नशा, फळ भोगतोय, इ. शब्दांमार्फत/ आशयामार्फत वाचकांपर्यंत फक्त भीती आणि निराशा पोहोचते. तसंच ‘मी स्वतःला कधीच क्षमा करू शकत नाही’ या वाक्यातून अपराधीपणाची भावना प्रतीत होते. जळत्या सिगारेटच्या चित्रामधून लेखकाचा मानसिक ताण ठळकपणे जाणवतो. एकूणच या जाहिरातीमधून निराशा आणि असहाय्यता लोकांपर्यंत पोचते. परिणामकारक जाहिरात असली तरी हा परिणाम सकारात्मक नसून नकारात्मक आहे. आपला उद्देश सत्य माहिती/ वस्तुस्थिती वाचकांपुढे मांडणे हा असावा. आजाराबद्दल आधीच असलेल्या भीतीमध्ये भर घालणं हा उद्देश ठेवून काहीच साध्य होणार नाही कारण भीतीच्या भावनेतून आजवर या साथीला कुठेही अटकाव घालता आलेला नाही. तेव्हा लोकशिक्षणातून प्रतिबंध हा उद्देश व त्यानुसार धोरण ठरवायला हवं, तरच ते अधिक परिणामकारक होऊ शकेल.

काही जाहिरातींमधून विरोधाभास आढळल्यामुळे लोकांचा गोंधळ उडण्याची खूप शक्यता असते. एका जाहिरातीमध्ये, ‘एड्सचा प्रसार टाळण्याकरता मुख्यतः संभोग टाळावा (याला सेलीबसी किंवा ऑब्स्टिनेन्स म्हणतात)’ असा संदेश दिला आहे. ‘संभोग टाळणे’ हा संदेश अनैसर्गिक आहे. केवळ अशी सूचना देऊन व्यक्तींची वर्तणूक बदलणं शक्य नाही,

रेड रिबन हे आंतरराष्ट्रीय मान्य असे एच.आय.व्ही./एड्सच्या जनजागृतीचं बोधचिन्ह आहे. जी व्यक्ती रेड रिबन परिधान करते ती व्यक्ती एच.आय.व्ही./एड्सबद्दल पूर्णपणे जागरूक आहे व ती व्यक्ती एच.आय.व्ही./एड्सबद्दलची माहिती सर्वापर्यंत पोहोचण्यास सदैव तत्पर आहे, असे संबोधित होते.

जी व्यक्ती एच.आय.व्ही. पासून ग्रासीत आहे व आजारी आहे अशांना रेड रिबन परिधान करणारी मंडळी सहाय्य करण्यास तयार असते व जी व्यक्ती एच.आय.व्ही. पासून दगावलेली आहेत त्यांना आदरांजली देण्याचे प्रतीक यामधून स्पष्ट होते.

रेड रिबन एच.आय.व्ही./एड्स व्यक्तींना एक आशेचा किरण दर्शविते. रेड रिबन कोणतीही व्यक्ती, कधीही, कोणत्याही कार्यक्रमात घालू शकते, त्यासाठी काही विशेष नियम व अटी नाहीत. बहुतांश व्यक्ती १ डिसेंबर (जागतिक एड्स दिनी) परिधान करतात.

रेड रिबन परिधान करणे म्हणजे एच.आय.व्ही./एड्सशी लढा देण्याचं पहिलं पाऊल व हे कार्य करण्यासाठी आपण समर्थ आहोत हे सिद्ध होतं.

कारण मनुष्याची ही एक नैसर्गिक गरज आहे. त्यामुळे ‘धोकादायक संभोग टाळणे’ हे शब्द अधिक योग्य ठरतील. याच जाहिरातीमधून डिलक्स कंडोम्सचा खप वाढवण्याकरता ‘मस्तीभरा मौका सोडू नका’, आजच आपल्या मर्जीचे मालक बना’ असं वाक्य लिहिलं आहे. यातून शरीरसंबंध करण्याची कोणतीही संधी दवडू नका आणि तुमच्याकडे डिलक्स कंडोम असला की मग तुम्ही तुमच्या मर्जीला येईल तसं वागलात तरी हरकत नाही असा संदेश पोहोचतो. भरीसभर म्हणून या जाहिरातीमध्ये बेलगाम आणि मनसोक्त धावणाऱ्या घोड्याचं चित्र आहे ज्यातून आक्रमक व अनिर्बंध वर्तणुकीला उत्तेजन दिलं गेलं आहे असं वाटतं. अयोग्य संदेशांमधून गैरसमज पसरतात हे लक्षात घेऊन आपण नेहमीच नेमके शब्द आणि भाषा वापरण्याचा आग्रह धरला पाहिजे.

याबाबत एक अजून उदाहरण म्हणजे – एका ठिकाणी ‘दूषित

रक्तदान (ब्लड ट्रान्स्फ्युजन) करू नका’ असा संदेश दिला आहे. ब्लड ट्रान्स्फ्युजन म्हणजे रक्तदान नव्हे तर रक्तसंक्रमण हा योग्य शब्द तिथे वापरायला हवा. जगभर सर्वजण ‘रक्तदान करा, त्यातून एच्.आय.व्ही.ची लागण होत नाही.’ असा संदेश देत आहेत. एड्सच्या भीतीमुळे ऐच्छिक रक्तदान करणे लोकांनी टाळले तर आधीच रक्ताचा आवश्यक साठा अपुरा पडतो. त्यात अधिकच घट होऊन मोठी समस्या अकारण निर्माण होईल.

एका अतिशय माहितीपूर्ण लेखाचं शीर्षक ‘गुप्तरोग आणि एच्.आय.व्ही.’ असं आहे. गुप्तरोग ही संज्ञा पूर्वी लिंगसांसर्गिक आजारांसाठी वापरली जात असे आणि अजूनही समाजात हा शब्द रूढ असला तरी या शब्दामधून गुप्तांगाला होणारा रोग आणि विशेषतः वेश्यागमनातून होणारा म्हणून

‘गुप्त’ ठेवावासा वाटणारा आजार – म्हणून ‘गुप्तरोग’ अशीच भावना निर्माण होते. एकूणच आपल्या समाजात लैंगिकतेविषयी पराकोटीची गुप्तता राखली जाते. त्यामुळे यासंदर्भात अज्ञानही खूप आहे आणि लिंगसांसर्गिक आजार झाल्यास त्याबद्दल चर्चा किंवा उपचार घेणे याबद्दल लज्जा, कमीपणा अशा भावना निगडित आहेत. त्यामुळे अनेकजण विशेषतः स्त्रिया उपचारापासून वंचित राहतात. गुप्तरोग या संज्ञेतील अनावश्यक गुप्ततेचा भाग लिंगसांसर्गिक आजार या संज्ञेमध्ये नाही. तेव्हा लिंगसांसर्गिक आजार या शास्त्रीय आणि सर्व मान्य होऊ शकेल अशा संज्ञेचा वापर जरूर करायला हवा, ती संज्ञा जाणीवपूर्वक रूढवायला हवी.

नवनवीन व नेमके शब्द वापरले किंवा गरज भासल्यास चपखल बसतील असे शब्द शोधून वापरले तर ते जनमानसात सहज रुळतील. एच्.आय.व्ही./ एड्सच्या संदर्भात ही

गोष्ट महत्वाची आहे आणि माध्यमांचा यात फार मोठा सहभाग असू शकतो.

डॉक्टर व एड्सचे नाते :-

आपण जर डॉक्टर असाल व एच्.आय्.व्ही./ एड्स पेशंटची सुश्रुषा करत असाल तर आपण खरच धाडसी डॉक्टर आहात असे मी समजेन. आजमितीला खूप थोडी डॉक्टर आहेत की जी एच्.आय्.व्ही. बाधीत व्यक्तींना व्यवस्थित सेवा देतात. तसे पाहिले तर एच्.आय्.व्ही./एड्स हे बाकीच्या आजारांप्रमाणेच एक !

मग असे वेगळेपण का ?

समाजामध्ये डॉक्टरांना सर्वात मोठे मान आहे. त्यांच्याकडे पाहण्याचा सर्वांचा दृष्टीकोन वेगळा असतो. डॉक्टर हे सर्वात ज्ञानी पुरुष म्हणतात.

जातं. आपल्याला आज एच्.आय्.व्ही./ एड्स पासून आपले कसे संरक्षण करावे? उपचार पध्दती करताना कोणत्या प्रकारची काळजी घ्यावी? हे सर्व माहीत आहे. मग का बरे अशा रुग्णांना चांगल्या प्रकारची सेवा देवू नये? बरीचशी तज्ञ एच्.आय्.व्ही. बाधीत व्यक्तींकडून जास्त फी घेताना दिसतात. त्याच्यासाठी तपासणीचा खर्च हा बाकीच्या रुग्णापेक्षा जास्त. त्यांना भरती करल्यानंतर रुमचा खर्च बाकी रुग्णापेक्षा जास्त. अशा व्यक्तीवर शस्त्रक्रिया करावयाची असेल तर सर्वात मोठा प्रश्न? कोण करणार? कोणी तयार झाले तर मग त्यांची फी? खरच अशा व्यक्तीची एवढी विशेष काळजी घेणे जरूरी आहे म्हणजे जशी एच्.आय्.व्ही. बाधीत व्यक्तीची सेवा सुश्रुषा करणे आवश्यक आहे त्याचप्रमाणेच इतर पेशंटचासुद्धा सेवासुश्रुषा करणे

तेवढेच महत्वाचे व जरूरी आहे .

आपण विचार करतो की एड्सचा पेशंट आपल्या हॉस्पिटलमध्ये भरती झाल्यानंतर आपली प्रॅक्टीस कमी होईल. दुसरे रुग्ण हॉस्पिटलमध्ये येणार नाहीत. असे होत नाही, कारण त्याच्या निदानाबद्दल गुप्तता राखणं हे आपलं पहीलं कर्तव्य आहे.

कोणत्याही आजाराने एखादा रुग्ण हॉस्पिटलमध्ये भरती असो तर त्याची एच्.आय्.व्ही.ची तपासणी केली जाते. त्या पेशंटना माहिती सुध्दा नसते की आपल्यावर कोणती तपासणी केली आहे. समजा रिपोर्ट positive आला तर लगेच त्याला दुसऱ्या हॉस्पिटलमध्ये किंवा सरकारी, सिव्हील हॉस्पिटलमध्ये हलविले जातं. बहुतांशी वेळेस त्या पेशंटना का हलवतो आहे हे माहीत नसते व माहीत झाल्यानंतर खूपच मोठा धक्का बसतो. त्यांच्या मानसिकतेचा कधी आपण विचार करतो का ?

प्रत्यक्ष एच्.आय्.व्ही.साठी औषधे ही टी.बी नियंत्रासाठी लागणाऱ्या औषधांप्रमाणेच घ्यावयाची असतात. किमान दोन ते तीन वेगवेगळ्या गटातील औषधांचं वापर करणे जरूरी असते. एच्.आय्.व्ही.च्या उपचारावरील

औषधाचा शोध लागत असतो, त्यामुळे नेहमी उपचारपद्धती बदलत असते. त्यामुळे आपलं ज्ञान हे सदैव सतर्क (updating) ठेवणं जरूरी असतं.

— एड्स हा फक्त वैद्यकीय आजार नाही हा सामाजिक कौटुंबिक प्रश्न आहे. अशा पेशंटची खूप काही प्रश्न, शंका असतात त्यांच्या शंकेचे निरासन होणे जरूरी असते. नाहीतर त्याच्या मानसिकतेवर एक वेगळा परिणाम होण्याची शक्यता असते. त्यामुळे अशा व्यक्तींना थोडा जास्त वेळ देऊन त्याच्या आर्थिक, सामाजिक, कौटुंबिक परिस्थितीची विचारपूस करणे अतिशय मोलाचं असते. शारीरिक संबंध ठेवताना निरोधचा वापर, संतुलीत आहार, वाईट सवयी (मद्यपान) टाळणे यावर दरवेळेस भर देणे जरूरी आहे.

‘रुग्णसेवा हीच ईश्वरसेवा’ हे आपले व्रत ठेवून आपण इतर सर्व पेशंटची एच्.आय्.व्ही./ एड्स पेशंट सारखी काळजी घेतली तर आपल्याला पेशंटपासून एच्.आय्.व्ही.ची संभाव्य लागण होणारी भिती नष्ट होईल व आपण आपल्या श्रेष्ठ कार्याचं कर्तव्य पार पाडू. कोणत्याही माझ्या

डॉक्टर मित्र, सहकारी व इतरत्र

कोणीही यांना सेवा/ सुश्रुषा करताना एच्.आय्.व्ही.ची लागण झाली तर त्यांना मार्गदर्शन/ मदत करण्यास कधीही तप्तर.....

पी.एच्.ओ-

एच.आय्.व्ही.शी सतत लढा देणारी संस्था

पीपल्स हेल्थ ऑर्गनायझेशन (अगोदरचे इंडियन हेल्थ ऑर्गनायझेशन) (पी.एच्.ओ) ही अशासकीय, अराजकीय मान्यताप्राप्त अशी संस्था आहे. एड्स या महाभयंकर रोगापासून भारतातील लोकांचे संरक्षण करण्यासाठी या संस्थेची चळवळ नेहमी कार्यरत असते.

ही संस्था ७ एप्रिल १९८२ साली डॉ. आय. एस्. गिलाडा यांच्या मार्गदर्शनाखाली कार्यरत आहे. या संस्थेच्या १९ वेगवेगळ्या शाखा भारतातल्या आठ राज्यांमध्ये प्रगतीपथावर विस्तारलेल्या आहेत. भारतात एड्स या महाभयंकर रोगाचे थैमान रोखण्याकरता संस्थेचा मोठा हातभार लागलेला आहे.

या संस्थेचे प्रमुख उद्देश्य :

१) एच्.आय.व्ही. /

एड्सबद्दल जनजागरुकता व माहिती देणे. ही माहिती सर्वसामान्य लोकांमध्ये प्रचार व प्रसारमाध्यमातून पोहोचविणे

२) मुख्यतः कॉलेजमधील विद्यार्थी, वेश्याव्यवसाय करणारे लोक, ट्रक ड्रायव्हर ज्या लोकांना या एड्स पासून धोका आहे, अशा लोकांना माहिती पोहोचविण्याचे महत्वाचे कार्य ही संस्था करते.

पी.एच्.ओ या संस्थेचे प्रथम क्रमांक एड्स बदलच्या बऱ्याच कार्यासोबत आढळून येतील.

- भारतातल्या पहिला जनजागृतीचा कार्यक्रम
- पहिले एड्स क्लिनिक
- फिरता एड्सचा दवाखाना.

- वेश्याव्यवसाय करणाऱ्या स्त्रीचे एड्सपासून संरक्षण करणारी योजना.

- एड्सबद्दल फोनसेवा (Hot line)

- एड्स सल्ला केंद्र
- आईकडून होणाऱ्या नवजात बालकाचे एड्सपासून संरक्षण करणारी योजना.

या संस्थेची महवाची कार्ये :

सहेली योजना:

वेश्या व्यवसाय करणाऱ्या स्त्रीचे एड्सपासून संरक्षण

करण्यासाठी पी.एच.ओ. या संस्थेने ही योजना अस्तित्वात आणली आहे. या योजनेअंतर्गत वेश्याव्यवसाय करणाऱ्या स्त्रीयांना एड्सपासून आपल्या स्वतःचे रक्षण कसे करता येईल यासाठीच प्रशिक्षण दरवेळेस दिले जाते.

असा वेश्याव्यवसाय करणाऱ्या स्त्रीयांना ही योजना सहेली म्हणजे एक दोस्त / मित्र या नात्याने त्यांना समाजात वेगळं स्थान देत. प्रत्येक २५ अशा स्त्रीया किंवा सहेलीसाठी एक प्रमुख नेमण्यात येते. त्यांना ताई असे संबोधले जाते. ताई आपल्या गटातील सहेलींना आरोग्य व लैंगिक शिक्षणाबाबतीत माहिती पुरविते. अशा स्त्रियांना काही त्रास / आजार असल्यास त्यांना

वैद्यकीय मदतीस सहाय्य करते. त्यांच्या आरोग्यासाठी व आजाराचे उपचार करण्यासाठी या संस्थेने डॉक्टराची सुद्धा नेमणूक केलेली आहे.

सहेली योजना मुंबई येथे १९८५ पासून कार्यरत आहे. अशा स्त्रियामध्ये एच्.आय्.व्ही./ एड्सचे प्रमाण काही वर्षांपूर्वी ६० ते ७० % होते. या योजनेच्या आधारे हेच प्रमाण व्यवसाय करणाऱ्या स्त्रियांमध्ये ३५ ते ४० % एवढ्या कमी प्रमाणात आणण्यास यश आलेलं आहे. योजनेत बर्लिन (जर्मनी) शहरात पुनरावृत्ती करण्यात आलेली आहे. या योजनेला UNAIDS या आंतरराष्ट्रीय संस्थेने सर्वोत्कृष्ट म्हणून पुरस्कृत केलेलं आहे.

राजीव गांधी फिरते एड्स सल्ला व रक्त तपासणी केंद्र: पी.एच.ओ. व राजीव गांधी फाऊंडेशन यांच्या सहकार्याने ही योजना मुंबईमध्ये

कार्यरत आहे. या केंद्राचे फिरते पथक दररोज वेवेगळ्या, गर्दीच्या ठिकाणी व रेल्वे स्टेशनजवळ जाऊन

जनसामान्याकरिता एड्सची माहिती देण्याचे काम करते. ज्या लोकांना एच्.आय्.व्ही.ची तपासणी करावयाची आहे, यासाठी या फिरत्या केंद्रात सुविधा आहेत

एच्.आय्.व्ही. तपासणी करण्याच्या अगोदर एच्.आय्.व्ही. / एड्स ची पूर्ण माहिती अशा व्यक्तींना दिली जाते. त्यांची नंतर लेखी परवानगी घेतली जाते. व नंतरच स्वतःच्या रक्ताची तपासणी करण्यात येते. या पथकात डॉक्टर, सल्ला देणारी सहकारी, नर्स, ड्रायव्हर इ. असतात. या तपासणीचा खर्च फक्त १०० रु. येतो. व तपासणीचा निर्णय फक्त अवघ्या ५ मिनीटात देता येतो. ज्या लोकांची तपासणी [पॉझीटीव्ह](#) येते त्यांना पुढील तपासणी व औषधोपचारासाठी हॉस्पिटलमध्ये पाठविले जाते. अशा लोकांचा तपासणीचा निर्णय गुप्त ठेवण्यात येतो.

पी.एच.ओ. मुंबई येथे म्युनिसिपल स्कूल बिल्डिंग, जे.जे. हॉस्पिटल कंपाऊंड, भायखळा येथे कार्य करते. १९९९ साली पी.एच.ओ.ला आंतरराष्ट्रीय दर्जाचे अनामरी मेडिसन हे अॅवार्ड मिळाले.

या संस्थेचे पुढील उद्देश्य : या संस्थेने मुंबई-गोवा महामार्गावर मुंबईपासून ८० कि.मी.वर एक २४ एकरची जमीन घेतलेली आहे. त्यामध्ये एडस् रुग्णासाठी लागणारी सर्व काही साधने तेथे

उपलब्ध असेल. त्यामध्ये एच.आय.व्ही./एड्स व्यक्तींना राहण्यासाठी जागा असेल. ते त्यांची उपजिवीका करण्यासाठी काही उपाययोजना असतील. एड्स पासून मरण पावलेल्या व्यक्तींच्या अनाथ बालकांसाठी शाळा असतील. विधवा महिलांसाठी काही योजना की जेणेकरून त्या आपले स्वतःचे उदरनिर्वाह करू शकतील.

नेहमी विचारले जाणारे काही प्रश्न :

एच.आय.व्ही. आणि एड्सबद्दल आपल्या मनात अनेक शंका / प्रश्न येऊ शकतात. यासंबंधी टी. व्ही/ रेडिओ/ वृत्तपत्र इ. माध्यमांमधून काही माहिती दिली गेली असती. बऱ्याच वेळा आसपासच्या

चारचौघात या विषयांवर चर्चा झाली तरी काही गोष्टी कानावर

आलेल्या असतात. मात्र अशा अपुऱ्या किंवा अर्धवट ऐकलेल्या माहितीमुळे आपल्या मनात याबाबतीत गैरसमज झालेले असतात. प्रसाराचे मार्ग, जोखमीची वर्तणूक वगैरे संकल्पनांविषयी स्पष्टता नसते आणि विशेषतः लैंगिक वर्तणुकीशी या आजाराचा प्रसार निगडित असल्यामुळे आपल्या मनात नैतिकता, नीतीमूल्य याबाबत प्रश्न उभे राहतात. आपण काही नेहमी विचारल्या जाणाऱ्या प्रश्नांचा विचार करू या.

१) मला एच.आय.व्ही.ची लागण होण्याचा धोका किती प्रमाणात आहे ?

तुम्ही कसे वागता यावर तुम्हाला किती प्रमाणात धोका आहे हे अवलंबून आहे. ज्या कोणाचे लैंगिक संबंध असतात, त्या

सर्वांना असुरक्षित वर्तणूक असली तर लागणीचा धोका असतो. लक्षात ठेवा, एच.आय.व्ही.ची लागण नसलेल्या दोन व्यक्तीमधील लैंगिक संबंधातच एच.आय.व्ही.ची लागण होण्याचा धोका नसतो. मात्र दोघांपैकी एका जरी व्यक्तीला लागण असेल तर त्या व्यक्तीपासून लागणीचा धोका असतो. असुरक्षित लैंगिक संबंध ठेवल्यास लागणीचा धोका निश्चितच वाढतो.

ज्या कोणाला वारंवार रक्त घेण्याची गरज पडत असेल आणि घेतलेले रक्त एच्.आय.व्ही.साठी तपासणी न करता दिले जात असेल तर या मार्गाने लागण होण्याचा धोका मोठा आहे.

एच.आय.व्ही.साठी तपासणी करून जेव्हा रक्त घेतले जाते, तेव्हा या मार्गाने लागण होण्याचा धोका कमी होतो.

एच.आय.व्ही.ची लागण झालेली व्यक्ती जर अवगुंठीत (windo period) काळात असेल तर तपासणीतून योग्य निदान न झाल्याने एका व्यक्तीचे दूषित रक्त दुसऱ्या व्यक्तीस दिले जाण्याचा धोका राहू शकतो. एच.आय.व्ही.च्या संसर्गाने दूषित असलेले रक्त दिले गेल्यास ते घेणाऱ्या व्यक्तीला एच.आय.व्ही.च्या लागणीचा मोठ्या प्रमाणावर धोका असतो.

दूषित रक्ताशी संबंध येणारी धारदार किंवा टोकदार उपकरणे अथवा हत्यारे ज्यामुळे त्वचेला छेद जाऊ शकतो किंवा जखम होऊ शकते, उदा. इंजेक्शनची सुई, निर्जंतूक न करता लगेचच दुसऱ्या व्यक्तीला वापरली गेली तर त्यातून एच.आय.व्ही.च्या लागणीचा अतिशय अल्प का होईना धोका असतो. कारण अशा उपकरणांतून अतिशय थोड्या प्रमाणातच रक्त शरीरात जाऊ शकते.

२) एच.आय.व्ही.ची लागण

झालेली व्यक्ती निरोगी दिसू शकते का ?

होय. एच.आय.व्ही.ची लागण होऊन प्रत्यक्ष एड्सची लक्षणे दिसू लागायला मध्ये साधारण ५ किंवा अधिक वर्षांचाही कालावधी जाऊ शकतो. या काळात लागण झालेली व्यक्ती निरोगी दिसली तरी ती इतरांना लागण करू शकते. या काळाचा लक्षणविरहित अवस्था म्हणतात.

३) माझ्या कामाच्या ठिकाणी मला एच्.आय.व्ही.च्या लागणीचा धोका आहे का ?

नाही. कामाच्या ठिकाणी व्यक्ती व्यक्तींमध्ये जो संपर्क येतो. उदा. एकमेकांना स्पर्श, एकाच स्वच्छतागृहाचा वापर, एकत्र जेवणाची किंवा पिण्याच्या पाण्याची सोय, कामाच्या संदर्भात एकमेकांच्या उपकरणांचा वापर इ.गोष्टीमधून एच्.आय.व्ही.ची लागण होत नाही.

४) एकमेकांचे टॉवेल्स किंवा चादरी वापरल्याने मला एच्.आय.व्ही.ची लागण होईल का ?

नाही. एच्.आय.व्ही.ची लागण झालेल्या व्यक्तीचे वापरलेले टॉवेल्स, चादरी दुसऱ्यांनी वापरल्याने एच्.आय.व्ही.च्या लागणीचा धोका नसतो.

५) लैंगिक संबंधानंतर मी माझे लैंगिक अवयव स्वच्छ धुतले तर मला एच्.आय.व्ही.ची लागण टाळता येईल का ?

नाही. एच्.आय.व्ही.ची लागण ही लैंगिक संबंधांच्या दरम्यान होते. त्यामुळे लैंगिक संबंध झाल्यानंतर जननेंद्रिये (शिशन/योनी) धुवून अथवा घासून स्वच्छ करणे हा एच्.आय.व्ही.ची लागण टाळण्याचा उपाय नाही. मात्र शारीरिक स्वच्छतेसाठी ते करणे योग्य ठरेल.

दिवाळी २००३ • **क्रोम्यज्ञानेश्वरी**

६) सत्शील माणसांना
एच्.आय.व्ही.ची लागण होऊ शकते
का ?

होय. कारण एच्.आय.व्ही. या
विषाणूला सत्शाले किंवा दुःशील,
लहान, मोठी, गरीब-श्रीमंत, आस्तिक-
नास्तिक, स्त्री-पुरुष, सुशिक्षित-अशिक्षित
अथवा कोणत्याही जातीधर्म देशांच्या
माणसातला फरक कळत नाही.
सत्शील माणसांचेही लैंगिक संबंध
असतात. ज्या कोणाची वर्तणूक
जोखमीची आहे त्याला एच्.आय.व्ही.
च्या लागणीचा धोका असतो.

७) मालकांनी त्यांच्याकडील
कर्मचाऱ्यांची एच्.आय.व्ही. करता
सक्तीची तपासणी करावी का ?

नाही. कोणाच्याही खाजगी आयुष्यात
ढवळाढवळ करून त्यांना सक्तीने
एच्.आय.व्ही.ची तपासणी करायला
लावणे योग्य नाही. लागण झालेल्या
व्यक्तीपासून कामाच्या ठिकाणी
कोणालाही लागण होण्याचा धोका नाही.
त्यामुळे सर्वसामान्यपणे दिल्या जाणाऱ्या
सवलती, वैद्यकीय सुविधा, सर्वाप्रमाणेच
एच्.आय.व्ही.बाधित व्यक्तींनाही दिल्या
जाव्यात. एच्.आय.व्ही.ची लागण
झालेल्या व्यक्ती आहेत असे जरी
समजले तरी त्यांच्याशी मानवतावादी

दृष्टीने, सहानुभूतपूर्वक वागावे.

८) एच्.आय.व्ही.ची लागण झालेले
लोक त्यांच्या कुटुंबियांना अथवा
समाजाला धोकादायक असतात का ?

नाही. सहजस्पर्श / संपर्क / यामधून
एच्.आय.व्ही.च्या लागणीचा कोणालाही
धोका नसतो. मात्र लागण असलेल्या
व्यक्तीशी जोखमीची वर्तणूक ठेवल्यास
निरोगी व्यक्तीलाही ही लागण होण्याचा
धोका राहतो.

९) माझ्या माहितीमध्ये कोणाला
एच्.आय.व्ही.ची लागण किंवा एड्स
आहे असे कळले तर मी काय करावे ?

पहिली गोष्ट म्हणजे स्वतः घाबरून
जाऊ नये. दुसरी गोष्ट म्हणजे त्या
व्यक्तीशी तुम्ही वागत असाल तशाच
पध्दतीची वागणूक तुम्ही ठेवा. त्या
व्यक्तीच्या लागणीची तुम्हाला कल्पना
आहे असेही मुद्दाम जाणवून घ्यायचे
कारण नाही. तिसरी गोष्ट तुम्हाला
कळलेल्या या गोष्टीची जाहिरात करू
नका. त्या व्यक्तीचे खाजगीपणा संबंधीचे
/ गुप्ततेबद्दल काही अधिकार / हक्क
आहेत त्यांचा आदर करायला हवा.
पूर्णपणे तंदुरुस्त असणाऱ्या अशा
व्यक्तीबरोबर खेळायला हरकत नाही,
काम करायला हरकत नाही, ती व्यक्ती
जास्तीत जास्त आनंदी रहावी यासाठी

जास्तीत जास्त प्रयत्न करायला हरकत
नाही.

लक्षात ठेवा - दैनंदिन सामान्य
संपर्कातून एच्.आय.व्ही. लागण
होण्याचा मुळीच धोका नाही, मात्र
त्या व्यक्तीशी लैंगिक संबंध
टाळायला हवेत, किंवा ते नाकारता
येणारच नसतील तर त्यावेळी
निरोधचा वापर करणे अत्यावश्यक
आहे.

१०) एच्.आय.व्ही.ची लागण
झालेल्या व्यक्तींना समाजातून वेगळं
काढण्याची किंवा एकटं टाकण्याची
गरज असते का ?

अजिबात नाही. एच्.आय.व्ही.चा
संसर्ग सहजासहजी होत नाही म्हणून
लागण झालेल्या व्यक्तींना समाजातून
वेगळं काढणं / एकटं टाकणं याची गरज
नाही. ते व्यवहारायही होत नाही आणि तसं
केल्यास किंवा तसं करण्याची शंका
आल्यास लागण झालेल्या व्यक्ती
कदाचित त्याबद्दलची खरी माहिती
देण्याचं टाळतील. वेगळं
काढणाऱ्यांबद्दल त्यांच्या मनात
तिरस्काराची भावना उत्पन्न होऊ शकेल.
उलट इतर कोणत्याही दीर्घकालीन

निरोध कसा वापरावा?

निरोधचे पाकीट काळजीपूर्वक उघडा.
सिमेंटर बाजलापासुन उलगडू नका.
सुमनून किंवा तळतून
काढी करून घेण्याची जरूरी नाही.
निरोधचे बंध टोक किमतीत पकडून
सगळीत हवा काढून टाका.

ताळलेल्या सिमेंटर बाजलात न्या.
संयोगातून सुकवातीपासून
निरोध वापरायला हवा.

दीर्घ पकडायला ते बाहेर बांधू
न देता निरोधकपून तिर करीत काढा.

... पोरन
निरोधकाला नसा काढून टाकून घ्या.

निरोध वापरताना काळजी घ्या.

- प्रत्येक वेळी नवीन निरोध वापरा.
- वंगण असलेले निरोध वापरा.
- अधिक वंगणाची गरज वाटल्यास,
को. वाय. जेली सारखे वंगण वापरा.
तेल, व्हॅनिलीन, वीस वापरू नका.
त्यामुळे निरोध फाटतो.
- निरोधचे पाकीट बंध व कोरड्या
खाणी ठेवा. उन्हात किंवा उष्णता
लागेल अशा जाणी ठेवू नका.
- खूप पुढे निरोध वापरू नका.

असुरक्षित लैंगिक संबंधात...

... अन्य गर्भनिरोधक
वापरत असलात तरीही,
... संतती नियमनाची शस्त्रक्रिया
झालेली असली तरीही

**प्रत्येक वेळी निरोध वापरणे
अतिशय जरूरीचे आहे.**

- अधिक सुरक्षिततेसाठी
शुक्रबीजनाशक औषध
वापरता येईल.

आजाराच्या रुग्णाप्रमाणेच एच्.आय.व्ही.बाधित व्यक्तीलाही प्रेमाची, आधाराची जास्त गरज असते. तो आपण द्यायला हवा.

११) एच्.आय.व्ही.ची लागण झालेल्या व्यक्तीचे हक्क आणि कर्तव्य काय असतात ?

एच्.आय.व्ही.ची लागण झालेल्या व्यक्तींना लागण न झालेल्या व्यक्तींसारखेच म्हणजे मुलांना जन्म देणे, सुरक्षितता, खाजगी आयुष्य, हालचालीचे स्वातंत्र्य, घर, आरोग्यसेवा, शिक्षण इ. सर्व बाबतीतील चारचौघांसारखेच हक्क आहेत.

विवाह करण्याबाबत सर्वोच्च न्यायालयाने नुकत्याच दिलेल्या निर्णयाप्रमाणे एच्.आय.व्ही.ची लागण झाली आहे हे माहिती असूनही जोडीदाराला त्याबद्दल न सांगता फसवून लग्न करणे हा गुन्हा आहे. यामुळे अर्थातच लागण झाली आहे हे माहिती असलेल्यांनी आपल्यापासून इतरांना लागण होऊ न देण्याची दक्षता घेणे हे त्यांचे कर्तव्य आहे.

१२) सर्वांचीच सक्तीनी एच्.आय.व्ही.ची तपासणी करणे आवश्यक आहे का ?

नाही. सक्तीने कोणाचीही एच्.आय.व्ही.साठी तपासणी अनावश्यक बाब आहे आणि ही अत्यंत खर्चिक व अव्यवहार्य बाब आहे. त्यातून काहीच साध्य होत नाही. शिवाय एखाद्या वेळेची तपासणी निर्दोष असेल तर ती काही कायमच्या जबाबदार वागणुकीची हमी मानता येत नाही. सक्तीच्या तपासणीतून भ्रष्टाचार, लपवाळपवी वगैरेसारख्या गोष्टी निष्पन्न होऊ शकतात.

१३) एच्.आय.व्ही.ची लागण

झालेल्या व्यक्तींची नावे व पत्ते जाहीर केल्यास उपयोग होईल का ?

अजिबात नाही. यातून कोणताही सदहेतू साध्य होणार नाही. असे करण्यामागे एच्.आय.व्ही.ची लागण झालेल्या व्यक्तींच्या खाजगी आयुष्यात दखल देणं आणि त्यांना वेगळं किंवा एकटं टाकणं असा गैरहेतूच प्रत्यक्षात असण्याची शक्यता आहे. दुसरे कोणतेही सार्वजनिक मुद्दा आहे. एकतर स्तनपानातून किती प्रमाणात लागण होऊ शकते हे पूर्णपणे सिध्द झालेले नाही. दुसरे म्हणजे स्तनपानाला पर्याय असणारे बालान्न मिळणं अवघड असतं, ते महाग असतं, त्यांच्या वापरानंतर बालकांना जुलाब, कुपोषणासारखे विविध आजार अधिक प्रमाणात होतात हे सिध्द झालेले आहे. स्तनपान न मिळणाऱ्या बालकांतील मृत्यूंचे प्रमाण स्तनपान मिळणाऱ्या बालकांपेक्षा निश्चितच जास्त आहे. अशावेळी आपण काय निर्णय घेणार ? ‘गरिबी’ या कारणासाठी आपण त्या मातेला स्तनपानातून उद्भवणाऱ्या धोक्याची कल्पनाच न देणं नैतिकदृष्ट्या योग्य आहे का ? जर असा पर्याय दिला आणि बाळाला काळजीपोटी या मातेने स्तनपान

न देण्याचा निर्णय घेतला तर आपण काय पर्याय देणार ? अशा वेळी प्रत्यक्ष स्तनपान न देता स्तनातील दूध काढून उकळून गार करून स्वच्छ वाटी चमच्याने पाजण्याचा उपाय जरूर सुचवायला हरकत नाही.

१५) एच्.आय.व्ही.च्या साथीमुळे आपल्या देशाच्या आरोग्यसेवांवरील खर्चामध्ये वाढ होईल का ?

होय. या लागणीनंतर काही काळाने विविध आजारांची लक्षणे दिसू लागतात. त्यावरच्या उपचारांसाठी वारंवार खर्च येत राहणार. त्यासाठी औषधांचा पुरवठा करावा लागणार. घरी देखभाल करता न येणाऱ्या रुग्णांना इस्पितळात ठेवणे, त्यांची सेवा करणे याकरता खर्च येणार. सुविधा व सोयी तसेच आरोग्य सेवकांची संख्या इस्पितळे, दवाखाने यांचीही संख्या वाढवावी लागणार. या साथीमुळे रुग्णांची संख्या येत्या काही काळातच वाढत जाणार आहे. अशावेळी सार्वजनिक आरोग्य सुविधा, सेवा, इस्पितळे इ. वरील बोजा वाढत जाऊन सरकारला फार मोठ्या प्रमाणावर यासाठी तरतूद करावी लागण्याची वाढती गरज निर्माण होणार आहे. अशा प्रकारे प्रत्यक्ष तसेच अप्रत्यक्ष रीतीने देशाच्या आरोग्यसेवांवरील खर्चामध्ये वाढ होणार आहे.

HIV / AIDS Patient Care

दिवाळी २००३ । **योग्यज्ञानेश्वरी** ।

आभार

प्रस्तुत एड्सचा विभाग सादर करताना अतिशय आनंद होत आहे एच्.आय्.व्ही. / एड्सबद्दल कुठेही बोललं किंवा वाचलं तर **‘पिपल्स हेल्थ ऑर्गनायझेशन’** ह्या संस्थेचं नाव पुढे येतं. अगोदर ही संस्था **‘इंडियन हेल्थ ऑर्गनायझेशन’** या नावाने प्रसिध्द होती. भारतातील ही पहिली अशासकीय संस्था आहे की जीने एच्.आय्.व्ही. / एड्स चा लढा सतत चालू ठेवला आहे. या संस्थेचे जनरल सेक्रेटरी डॉ. आय. एस. गिलाडा हे एच्.आय्.व्ही. / एड्स ची खरी व सत्य माहिती लोकांपर्यंत पोहोचवण्यास धाडसी प्रयत्न दरवेळेस करत असतात.

यासंस्थेचं व त्यातील कार्यकर्त्याचं हा विभाग बनविण्यास खूप मदत झाली आहे. त्यांचे मनःपूर्वक आभार.

या विभागाचा गाभा हा प्रयास या संस्थेच्या “माध्यमासाठी एच्.आय्.व्ही. / एड्स म्हणजे आहे तरी काय? ” या पुस्तकाच्या आधारावरून घेतलेला आहे. या पुस्तकातली मराठी अक्षर जुळवणी, वाक्य रचना अत्यंत सुरेख आहे. त्यातील चित्रे अतिशय समर्पक आहेत. या सर्वांचे सस्नेह धन्यवाद. डॉ. हेमंत जोशी व डॉ. अर्चना जोशी यांनी मला हा विभाग लिहण्यास खूपच मोलाचं

प्रोत्साहन दिलं. जोशी हॉस्पिटलमधील सर्व कार्यकर्ते, नर्सेस व कॉम्प्युटर सहाय्यक म्हणजे एक छोटा परिवारच. या सर्वांचे आभार.

एड्सबद्दल मराठी माणसाचे असणारे अज्ञान हे महाराष्ट्रात एड्सची साथ पसरण्यास घातक ठरत आहे. हा विशेषांक मराठी माणसाला साध्या-सोप्या भाषेत कळेल / समजेल अशा शब्दांत मांडण्याचा प्रयत्न केला आहे. उद्देश एकच महाराष्ट्रातील प्रत्येक मराठी माणसाला एड्सबद्दल माहिती असावी व या विभागांमुळे एका व्यक्तीचे जरी एच्.आय्.व्ही. / एड्स यांमुळे संरक्षण झाले तरी परिश्रमाचे सार्थक....!

महात्मा गांधीजीची

आजच्या युगातील युवकांना शिकवण अशी असती.

